

A RENAISSANCE ÉS MÁTYÁS KIRÁLY.

Második és utolsó közlemény.*)

V.

Íme egy edzett, ügyes testben az erőteljes szellemi tehetőségek egész csodálatos sorozata. A renaissance lehelletétől gyúlnak lángra, mint a vágyak, akarat és alap-ösztönök, melyek a jellemet alkotják. Ma már, 400 év amalgamáján keresztül, jól nevelt szellemünk bekés előítéleteivel alig bírjuk követni ez eredeti, erőből duzzadó alakokat, kik a világias szellem és civilisatio ez ébredező korszakában fegyvert kötnek mindennapi öltözetökhöz, szakadatlanúl készek a védelemre és támadásra, hogy hiányos törvényeiket karjok erejével pótolják, s magok védelmezzék meg egymás ellen jogaikat, életöket, vagyonukat s harczias szomszédok ellen hazájokat. A testi nevelés még az uralkodó, főleg az éjszaki társadalmakban. Az emberek nem annyira okokkal, rábeszéléssel, lassú, kitartó munkával, mint inkább nyers erővel fegyvelmezik egymást s nagyobb részök a pillanatnyi vágy, eleven és mély ösztönök uralma alatt áll. Véralkatuk nyilvánulása gyorsabb, teljesebb, közvetlenebb; indulataik kitörőbbek.

De ez erélyes lelkekben, főleg Olaszországban, az egyéni fejlődés, műveltség és a római emlékek kutatása gyorsan megteremtí a modern önérzetet és becsvágyat, az önzés és lelkiismeretesség e csodálatos keverékét, mely nélkül nagy dolog — ha rút, ha nemes — emberi agyból nem származha-

*) Az első közleményt lásd a *Budapesti Szemle* 173. füzetében.

tik. S e körülmények összetalálkozása a XV. század közepe óta teljesen átalakítja az emberek világnézetét. A lelkeket ellenállhatatlan vágyak szállják meg a dicsőség és nagyság után. Tenni, újat s a maga nemében tökéleteset teremteni, s testi és szellemi föllépés által egyaránt jó benyomást kelteni az emberekben, válik jelszóvá és szabálylyá. Ám de az uralkodó testi ösztönök és indulatok szünetlen veszedelmei és kockázatai közepett mindez csupán szakadatlan önuralom, színlelés, képmutatás árán sikerül még. Ez úton azután csakhamar megapad a lelkekben a hit és lelkesedés, a szívekben az érzelem s beáll az ész józan uralma. A morál új alakot ölt; az embereket az erő és tehetség, akarat és tett kultusza foglalja el, a siker vágya tartja kábulatban. Ez aczélozza meg akaratukat, fejtí ki képzeletöket, merészségöket és ravaszságukat.

Főleg a politikában egész csoportjával találkozunk a művelt, nagy tehetségű, becsvágyó, de veszedelmes és kiszámíthatatlan alakoknak, kik az ideges tigris vagy a méltóságos oroszlán fölséges szépségét, erejét, vadságát és ravaszságát egyesítik magokban. Kik véteknek tartják a gyöngeséget és lelkiismeretességet, mert vereséget okozhat, s erénynek a gyilkosságot is, ha győzelemre vezet. A Borgiák hatalmas kora ez, mely az embert szellemi ébredése első pillanatában mint vadállatot mutatja be, ki egyik pillanatban rombol és gyilkol, a másikban élvez és teremt.

Ez az erővel, leleménnyel és ravaszsággal teljes kor, a mellett hogy új alapot adott a tudományoknak és újjáalakítja a művészeteket, egyszersmind az államkormányzás terén is új elveket és intézményeket teremtett. Megalkotá az első modern államot Florenczben, hol az emberek nemzetgazdák, tudósok, művészek és államférfiak egy személyben. S az állam első elméletét (*Il Principe*), ezt a tigriskölyket a tigrisek társadalmából, mely az emberek állati ösztöneire alapítja az államfő uralmát, s a színlelést helyezé a politikai erény trónjára, de a mely legalább objectívitasában és rettenetes őszinteségében olyanoknak mutatá föl az olaszokat, a milyenek voltak, s a család és ravaszság e divatjakor legalább nem akart megcsalni senkit.

Az egyenlő állású, nyelvű és műveltségű emberek e polgárius társadalmában, mely az idők folyamán az apró államok változatos csoportjára darabolódott föl, született meg a szaka-

datlan dulakodásban a nemzetközi politika, egyensúly és diplomacia is. Itt nincs független, ősrégi nemesség, mely a fejedelmet a tisztesség, becsület és méltóság konzervatív szempontjaira emlékeztesse, mint éjszaki Európában. Az emberek egyenlőknek érzik magokat, s mint öntudatos nemzetgazdák, bankárok, kereskedők sőt gyárosok, apróra ismerik hazájokat és szomszédaikat. Modern statisztikusok módjára tárgyilagosan latolgathatják tehát az erőket és eshetőségeket s legelőször képesek a nemzetközi politika objectív tárgyalására.

A számító és találékony elmék, s a római világot tanulmányozó nagyravágyó kalandorok, vetélkedő köztársaságok ez erőfeszítéseiben átalakul a hadászat is. Tudománynyá és művészetté kezd válni, a mi idáig pusztán a nyers erők mérkőzésének munkája volt. Fejlődésnek indul a taktika és stratégia, a hadi erők óvatos kihasználásának s a szellemi erők alkalmazásának elmélete, mely a föltalálók, mechanikusok, puska-művesek, ágyúöntők segítségével előre biztosítani kívánja a diadalt. A katonai pálya külön keresetté válik és megalakul a zsoldos hadsereg.

Ez idők gyermeke Mátyás király. Mélyebb érzelmek az ő szívét sem háborgatják. Senki sem látta őt sovárogyva reményleni, bánkódni s viszont irigységet, kárörömet és bosszút sem éreztetett alattvalóival és kortársaival. Még az 1467-diki nagy politikai proscriptiókor is sokaknak megkegyelmezett. A rokonságának és hűségének más, politikai természetű okok adtak irányt. «Barátait állhatatlanul szerette» — írja nem egyszer Bonfini és tényekkel bizonyítja is. S az a mély, apostoli vallásos érzelem, mely édes atyját nagy tettekre ragadta volt, nála hétköznapi, programmszerű kötelesség-teljesítéssé avagy udvari látványossággá zsugorodott. Vérmes és epés véralkatának csodálatos keverékében inkább az indulatok ütöttek tanyát. A bátorság nála alaphangulat, mely rokonszenvesen nyilvánul mindennapi politikai és hadi tetteiben s gyakorta vakmerőséggé fajul. A mire Macchiavelli hazafias lelke egész őszinteségével hasztalan kérte honfitársait, az olasz nagy urakat: hogy magok álljanak élére hadseregeknek és vezessék csatába, Mátyás legfőbb, természetes kötelességének és foglalkozásának tekinté. Minek bizonyságául és emlékeül a sebek egész gyűjteményét hordozá katonás testén. «A magyar merész és erélyes nem-

zet» — írja Galeotti,*) a hízelkedés czélzata nélkül. S Mátyás ebben a legmagyarabb. Igazi katoná is, minden vonzó tulajdonságaival a hősnek és nagy vezérnek. Oly korban, midőn a katonai bátorság a legműveltebb földrészen: az olasz népnél, az épen nem gyáva condottierik kalandszerű, számító hadjárataiban mosolyt keltő taktikai surrogatummá vált, a Mátyás katonai erényei a szemtanú olaszokat Nagy Sándorra, Augustusra és a régi világ többi nagy hódítóira emlékeztették. Az affectatio és dithyrambok hiteltelen hangján, de igaz bámulattal követik őt merész és sikeres hadjáratain, melyekhez hasonlót csupán a régi íróknál olvashattak, otthon hazájokban nem igen láthattak már. Az olasz emberből, ki — ha kellett — naponként tízszer is marokra kapta kardját, hogy ellenségét ledöfje, az igazi katonai erények jórészt kivesztek. A lovagiaság és egyeneslelkűség, mely undorodik a hitszegéstől és árulástól, az orgyiloktól és méregtől, s csupán szemtől szemben, avagy a furfang megengedhető eszközeivel száll ki harcra. A Mátyás jellemének ellenben ez az alapvonása. A cseh háborúban egy olasz ember, a pápa követe, esdekelve kérte Mátyás királyt, hogy fogassa el a cseh király fiait, kik hozzá béketárgyalásra Olmüczbe jöttek. «György király fiai szavaimban bíztak» — válaszolá a király — «mikor a városba velem bejöttek. S útközben mindig nyájasan beszélgettem velök. És azért aljasság nélkül el nem fogathatom őket. Mert mindegy előttem: arcz, mozdulatok vagy bármi jel által kelteni reményt és biztóságot, meg kell azt tartanom, mintha írásban nyújtottam volna.»

S mikor egy ízben valaki arra ajánlkozék előtte, hogy — ha kívánja — méreggel veszti el Podiebradot, rómaihoz illő méltósággal utasítá el őt. «Fegyverrel vívunk mi és nem méreggel» — mondá. «Hiába olvastam volna Fabricius**) történetét . . . ?» S figyelmezteté György királyt, hogy vigyázzon életére, mert méreggel akarják elemészteni.

Viszont ő maga sem félt a méregtől és orgyilkosok.

*) János herczeghez intézett műve utolsó fejezetében.

**) Fabricius, a rómaiak vezére, ellenségének, Pyrhusnak megizente, hogy óvakodjék környezete mérgétől s végül megjegyze: a rómaiak karddal és nem méreggel szoktak harcolni.

fegyverétől; szabadon járt-kelt katonái között és nem vette magát körül a testőrök kellemetlen hadával. *)

Bátorságához társúl a vidámság, kedélyesség, tréfaság szegődött, melyeket a kornak élezelésre való hajlandósága is fejlesztett benne s melyek őt nyájassá és leereszkedővé, társágban kellemessé, a nép előtt szeretetreméltóvá, jó emléküvé tevék. De egyszersmind a harag is, mely a mily gyorsan támad, oly gyorsan el is enyészik lelkében. «Hirtelen haragú volt» — írja Bonfini. — Haragjának szilaj kitörései kora előrehaladtával, önérzete, gögje növekedtével a szeszély változékony, terhes alakját ölték föl és súlyosan nehezedtek környezetére, mely hogy alkalmazkodhassék, szünet nélkül az ő úr-színe-változását kémlelgeté. E részben is teljesen korának gyermeke, felelmes és kiszámíthatatlan. 1471-ben híre járt, hogy egy alkalommal, mikor az országtanács ülésén Vitéz János kijelenté, hogy «idegen ország érdekében pénzöket költeni és véröket ontani tovább nem hajlandók», a király hirteleni fölindulásában arczul üté egykori barátját, az ország első főpapját. 1488-ban, mikor egy ünnepélyes kihallgatáson a pápai követtel szemben döntő kijelentésekre szánta el magát, visszafojtogatott dühe úgy tört ki belőle beszéde közben, hogy — a pápai követ szerint — orrából, szájából, szeméből láng-özön látszott előcsapni. Mikor pedig a követ kezdett beszélni, ideges feszültségében fenyegető pillantásokat lövelt, indulatosan rángatódzott; majd mélyen fölsóhajtott . . . «valóságos szilaj ló módjára viselkedett». S ugyanez a «szilaj ló» a következő fogadásnál szelíd bárányként engedi magát símogatni. De csupán pillanatra, mert egy gondolat, egyetlen ellenvetés, s újra föltámadnak indulatainak nyugvó oroszlánai.

Mikor a test gyöngül s a benyomások iránt érzékenyebb: az igazságtalanság is fájóbb, a fékezés, szelidítés munkája pedig súlyosabb. 1490 tavaszán ismét tele van lelke keserűséggel, visszafojtott haraggal. Fia trónöröklésének és házasságának nehéz gondjai, neje féltékenységének és határtalan nagyra-vágyásának emésztő tudata, s a velencei követ «szemtelen-sége» gyötrik, ingerlik, izgatják heteken át. Elég egy penészes füge, s nehéz türelempróbák után egyetlen rohamban tör ki

*) Galeotti i. h. I., XV., XIX. fejt.

lelkéből az indulatok serege s összerombolja kiaknázott, túlfeszített testét. . . .

VI.

Egyéniségét önérzete és becsvágya domborítja ki előttünk legélesebb vonásokkal. Ezek az ő tehetségeinek korlátlan zsarnokai, jellemének irányzói, trónra léptének pillanatától fogva, sőt még előbb.

Szemünk láttára tör elő s fejlődik tovább az uralkodás nehéz küzdelmeiben hatalmas énje, mely semmitől sem tart, csüggedést nem ismer, minden más iránt aránytalanul közönyös, és az idegen érdekek rovására szakadatlanul terjeszkedni iparkodik.

Először az emberekkel való bánásmódjában, föllépésében, hangjában, tekintetében nyilvánul, melyek mind felsőségét fejezik ki, olykor az objectivitas vagy kérlelhetetlen igazságszeretet, máskor a gúny, gorombaság, fenyegetés, gőg és elbizakodottság nehezen tűrhető, vagy a nagylelkűség, bőkezűség kellemesebb formáiban. Ez úton szerzett magának legtöbb barátot, hűséges alattvalót, főleg a nép között, mert távolról csupán szigorúnak, kérlelhetetlennek, nagylelkűnek, igazságszeretőnek látszott; de egyszersmind a legtöbb ellenséget is, környezetében, a nagy urak között, kik közelről modorának sértő túlzásait nehezen szívelhették. Innen van, hogy épen legjobb akarói, barátai: egy Szilágyi, Szapolyai Imre és Vitéz bősültek föl és támadtak ellene legkonokabbul.

«Ugyan kit gyászolsz?» — kérdezé a kapzsi hypokritát — ki megnöveszté szakállát és feketébe öltözött elhúnyt testvéreiért, miután azok birtokait életökben megperelte, haláluk után pedig öröklé. «Testvéreimet» — felelé amaz bánatosan. — «És vajon későn vagy korán ért ez a nagy szerencsétlenség?» — faggatá tovább. «Későn» — volt a válasz. «Valóban igazad van; hisz oly sokáig nélkülözéd testvéreid vagyonát, hogy gyásztlólthatsz e késedelem miatt.» Máskor nyilvánosan, kíméletlenül rőtta meg a papság hibáit. S mikor egy ízben a Beatrix udvarhölgyei, nem várva be úrnőjük intését, az udvari szokás ellenére, ülőhelyeikre letelepedtek, és valaki a jelenlevők közül megszólta őket bárgyúságukért: «Csalatkozol» — jegyzé meg a

király — «sőt nagy bölcsesség ezektől a leányoktól, hogy leülnek; mert rútak és éktelenek lévén, ha állva maradnának, még meglátná őket valaki».*)

Az 1471-diki lázadás egyik fő okául azt hozza föl Bonfini, hogy már nem is szavakkal, hanem jelekkel, keze vagy szeme intésével kormányozta a főpapokat és főnemeseket, ezeket a szintén önérzetes és gögös, nyers és nyakas nagyurakat. S immár nem akart kevesebbet, mint hogy ő csak egyszerűen parancsoljon, azok meg csupán engedelmeskedjenek.***) Pedig később sem igen ment ez másként az udvarnál. Sőt az újabb nemzedék, mely az öreg Garai, Ujlaki és társai kidöltével, jórészt már az ő teremtményeiből nőtt föl körülte, lassanként akarva nem akarva elfogadá az ő énjének és akaratának kultuszát. Így belenyugodtak a gyermek, sőt — a pápa szavai szerint — csaknem csecsemő, idegen Hippolyt esztergomi érsekségébe is. Majd mikor a kis ember arczsképe 1486 végén az udvarba megérkezett, s a király, udvara szemeláttára megcsókolgatá azt, a jelenlevő főurak sem haboztak szintén csókjajkkal halmozni el a festett vásznat, csakhogy uroknak kedvében járjanak. A mely méltatlan jelenet — jegyzi meg szellemesen Fraknoi — illusztrálhatja azt a régi igazságot, hogy «rab-szolgák nevelik a zsarnokokat».

Önbecsérzete táplálja magyaros-büszkeségét, méltóság- és tekintély-érzetét is, melyek keze írásának nemes vonásaiban,***) szavaiban és tetteiben egyaránt tükröződnek. — Midőn egy ízben (1465.) Podjebrád figyelmezteté, hogy «fiatalos vérének tüzevel» végre őt is kihozhatja sodrából, Mátyás gúnyosan és büszkén vágott vissza: «A mi fenséged aggodalmát illeti, hogy fiatalságunk tüze fenséged higgadt természetét lánggra lobbanthatja, azt illendőbb lett volna elhallgatnia; mert ez esetben csakis a királyi méltóság komolyságáról lehet szó, a mit pedig fenségednek a mi fiatalságunkban sem szabad lenéznie!» S mikor a pápa ugyanaz időtájt szemére veté, hogy maga is elhagyja magát (a török elleni küzdelemben), kissé epésen, de szintén büszkén válaszolt. «Ha én is az epirusinak (Szkander bégnek) példáját követném, s minduntalan győzelmeimmel

*) Galeotti i. m. III., X., XI., XIII. fej.

***) Bonf. dec. IV. lib. 3. elején.

****) Például a XI. Lajos kusza vonásaival szemben.

akarnék kérkedni, s az évkönyvekbe igtatnék minden falut, a mit az ellenség földén hadaim fölgyűjtottak, minden embert, kit foglyúl ejtettek, minden barmot, mit elhajtottak, kitűnnék, hogy fegyverem akkor sem pihent, mikor én Budán nyugodtam. Nem is illő, hogy minduntalan személyesen álljak hadaim élére, mert így tekintélyem az ellenség szemeiben csökkenne.» Majd midőn ismét a török elleni háború folytatásáról volt szó, így kiáltott föl: «Míg erőm tart, nem hagyok föl a küzdelemmel; inkább akarom az ellenségnek bosszúját mint megvetését elviselni.» A magyar király főpatronusi jogának védelmében pedig 1480-ban oly kifejezéseket használt a bíbornokok testületéhez intézett levelében, melyek mindenha emlékeztetések fognak maradni. «Ő szentsége — úgymond — biztos lehet a felől, hogy a magyar nemzet készebb az ország jelvénye gyanánt szolgáló kettős keresztet hármassal keresztté változtatni, mint megengedni, hogy a korona jogköréhez tartozó javadalmak és főpapi méltóságok a szent szék által adományoztassanak. . . . Mi, kik a szent szék iránt mindig engedelmességet tanusítottunk, és hódolatunkat gyermekkorunk óta bebizonyítani törekedtünk, viszont megvárhatnók, hogy jogainkat a szent szék ne sértse és mások által sértetni ne engedje.»*)

Szertelen becsvágyának tartalmat és irányt növekvő hatalomvágya ad, mely csakhamar igazi szenvedélylyé válik lelkében. Szinte szemünk előtt fejlődik ki, attól a pillanattól fogva, midőn mint fogoly az öt gúnyoló bécsieket megfenyegeti, egészen legnagyobb sikeréig: midőn a büszke osztrák főváros meghajtja előtte alázatos fejét. Szerelem, érzéki élvezetek, kicsapongások keveset háborgatják gondolatait, nem sokat emésztik erejét; egyetlen kockára tett föl egy egész fejedelmi életet: politikai sikerek élvezete után vágyakozott.

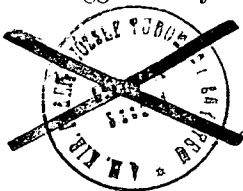
Ez alapon indul meg, fejlődik s ölt végleges alakot politikája. Mióta a magyar állam ezen a földön megalakult, legkiválóbb uralkodóink is belül maradtak törekvéseikkel a Kárpátok peremén, s inkább csak a déli országocskák hűbéri függésben tartásán fáradoztak. Az Anjouk célja: Lengyel- sőt Olaszországot is bevonni Magyarország hatalmi körébe, merő külsőség (alig több mint a Zsigmond cseh királysága és német

*) Fraknoi, 146., 149., 161. és 327. ll.

császársága), mely legföljebb a dynastia nimbuszát növelte és az ország erejének hirteleni, bámulatos föllendüléséről tett tanúságot. A törökök félelmes támadása s főleg a nikápolyi csata óta, a tölök való félelem hatol mind mélyebben a magyar társadalomba, mely ettől fogva ösztönszerűleg a déli határra szegzi aggódó tekintetét. Hagyományyá válik a török elleni védekezés egyedüli, parancsoló szüksége, melynek természetes folyománya a XV. század közepén a Hunyadi támadó föllépése az immár tűrhetetlenné vált veszedelem ellen. A Mátyás genie-je még inkább érzi e védekezés szükségét, de egyszersmind a magyar társadalom és állam erejének elégtelenségét is. Ő sem hagyja el a régi, hagyományos politika medrét, de szélesíteni iparkodik azt. Ily módon a politikai eszély: fölhagyni a magyarság egyedül való, kockázatos és sikertelen támadásaival, uralkodásának második évtizedében a legmerészebb politikai conceptionak nyújtja karját: meghódítani a katonás, pezsgő erejű cseh nemzetet, általa elnyerni Európa legelső méltóságát: a császárságot, s a cseh és német társadalom erejéből meríteni segítséget a török elleni küzdelemre.

E politika a maga eredetiségében méltó a leghatalmasabb lángelméhez és a legerélyesebb becsvágyhoz. Mert a mily új, merész és egyszerű a gondolatban, ép oly nehéz és bonyolított foganatosításában, a mindennapi életbe való beillesztésében. Itthon és külföldön az érdekek és hagyományok egész seregét támasztja maga ellen, melyeknek fölforgatását sőt megsemmisítését nem kerülheti el. Ezért bár merészen, őszintén nyilvánul, a kivitelben örökösen titkolódnia, óvatosan, lépésről-lépésre haladnia szükséges, hogy sikere biztos, s még inkább, hogy pillanatról pillanatra fenyegető kudarcza elkerülhető legyen.

S most előttünk áll egész eredetiségében a XV. századi renaissance első rendű alakja, a dicsőség és nagyság kitörő vágyaival, s egyszersmind az eszközök és tervek kifogyhatatlan bőségével, tekervényeivel, titkozatosságával. Mindazt, a mit az újjászületés e teremtő korszakában az olasz politikai nagyságokban megcsodálunk, megtaláljuk ő benne is. A különbség az, hogy ő egy katonásabb, durvább, aristokratikusabb társadalom hajtása, melynek kevésbbé ruganyos fogalmai vannak a mindennapi és politikai morálról, mint a Borgiáknak, mely tehát a színlelést méltósággal és loyaltitással képes egyesíteni,

s igazi katona és diplomata lévén egyszerre, ravasz és számító, a nélkül hogy orgyilkossá aljasúlna.

Politikájának megvalósításához föltűnő erélylyel látott hozzá, s rendületlen kitartással folytató az. Kortársait eleinte meglepte, később állandó bámulatban tartá, ellenségeit pedig gyakran kétségbe ejté zsarnoki akarátának erőfeszítéseivel, határozott, kétséget nem engedő föllépésével és szívósságával, melyet az akadályok nem hogy csökkentettek volna, inkább fokoztak.

A Frigyes Vilmos brutális, de eredményében jótékony föllépésére emlékeztet, midőn uralkodásának mindjárt első évében hóhérpallossal fenyegeti nagybátyját, uralkodó-társát, legfőbb jóltevőjét. Ilynemű gyors és kíméletlen föllépésének köszönheti, hogy az 1467-diki, különben csodálatosan magyaros formában, szinte törvényes szabályok szerint tervezett lázadás oly hirtelen megbukott, s egy év múlva a főurak oly szép szeliden mentek bele az ellenszenves cseh háborúba. S hogy nagy célját elérje, daczolva minden hagyományyal, ép azzal, melynek trónra jutását köszönhette, 1465-ben nyíltan szövetségre lépett a németekkel, a magyarságnak már atyja idejéből veszedelmes ellenségével: Frigyes császárral. 1477-ben pedig, midőn Frigyes császár Ulászlót és nem őt igtatta be a választó-fejedelmi méltóságba, tüstént megizente és meg is indítá ellene a háborút. Immár egyedül az örökös tartományok elfoglalásától remélte tervei valósulását. S midőn Bécs bevétele után 1486-ban a frankfurti birodalmi gyűlés Miksa főherczeget (és nem őt) kiáltotta ki római királynak, a helyett, hogy köznapi emberek módjára, megnyugodott volna az elért eredményekben, a bevégzett ténnyel szemben azzal lepte meg a világot, hogy inscenálta az Ulászló választó-fejedelmi tiltakozását s egyszersemind erélyesen látott hozzá egy a császár és fia ellen irányzott nagy európai szövetség alakításához.

Ennyi kitartás és erély már a fegyelemnek is munkája. Valóban kevés uralkodó vitte oly messze az önmegtágadás, óvatosság és türelem gyakorlatában is, mint ő, ha érdekei úgy kívánták. Már mint kitűnő katona és vezér ismeri és vallja a fegyelem szükségét és áldásait. Legmeglepőbb sikereit ennek köszönheti. Oly időszakban, mikor Olaszországban a hadvezérek a csatatéren is diplomatákként sőt kalmárokként viselték magokat: Mátyás szintén arra törekedett, hogy inkább eszélylyel és hadi furfanggal, mint nyers erővel diadalmaskodjék ellen-

ségei fölött. De a mellett ő igazi katona is maradt. Bámulatos példáját adta ennek Boroszlónál, hol két elkeseredett uralkodót győzött le egyszerre (a lengyel és a cseh királyt), kik el voltak szánva, hogy minden sérelmükért ez alkalommal számolnak le vele. Hadvezéri tehetségét és fölényét ekkor csillogtatta legfényesebben, bátor de gondatlan és önhitt ellenségei fölött. Kitünő stratégának és taktikusnak mutatta magát, ki országokra terjedő harcztér fölött könnyűséggel uralkodik, annak minden előnyét kizsákmányolja; s holott ellenségei egyetlen döntő győzelem dicsősége után áhítoznak, ő guerilla-harczokban meríti ki erejüket. És mialatt bőséget és erőt színlel, a legnagyobb nélkülözéseket is könnyű szívvel viseli, s — a mi fő — embereit is a fegyelem vas korlátai közt tudja tartani, a teljes siker pillanatáig.

Hogyan gyakorolta az önuralmat, maga beszélte egy ízben vendégeinek. Az eset látszólag naiv, de jellemző. A király sohasem evett a nagy szakácművészettel föltálatízletes csukamájából, melynek ízét pedig asztal-társaival együtt ő is pompásnak tartotta. S midőn ennek okát tudakolták tőle, fogadására hivatkozott, melyet még gyermekkorában tett, midőn két ember egy csapszékben szeme láttára szurdalta agyon egymást egyetlen csukamájért. «Ekkor» — úgymond — «mint gyermek, úgy megundorodtam a csukamájától, mely két ember halálát okozta egyszerre, hogy megfogadtam: sohasem eszem belőle.» Méltán dícséri érte Galeotti, hivatkozván Horatius versére, a gyermekek és fogadkozásaik változékonyságáról: . . . Ac iram colligit et ponit temere et mutatur in horas.*)

Azonban az önuralom inkább csak szenvedő állapot még, s a diplomata tetteiben, párosúlva emberismerettel, mint színlelés mutatkozik. Mátyás ebben is nagy mester volt. Thuróczy, a mi józan, száraz, de értelmes és megbízható krónikásunk, nevezi annak. S azzá kellett lennie, ha győzni akart, oly barátok és ellenségek között, mint az olasz fejedelmek voltak, kik ép ez időben rakják le az európai diplomatia alapjait; avagy Frigyes és Podiebrad, kik e részben az olasz renaissance kellő magaslátán állanak; vagy nem kisebb hírű kortársa: XI. Lajos, ki nyíltan hirdeté és egész cynismussal üzte is a gyakorlatban axiómáját: a ki nem tud színlelni, nem tud uralkodni.

*) Gal. i. h. VI. fej.

Kétség kívül, a nemzetközi ügyek intézésénél a lelket föltárázó őszinteség és merész bravourozás méltán kelti föl ma is az államférfiúi képesség hiányának gyanúját. Az olasz renaissance e fejlettebb korszakában pedig, midőn a diplomatiái morál legújabb motívumait a Borgiák hazája szállította a continens számára, méltán viselé a hülyeség nevelésének czégerét. S Mátyást főleg azért tartották a 70-es évek közepe óta mind veszedelmesebbnek Európára nézve, mert nagy tehetségeit és merész terveit a simulékonyság és óvatosság pánczéljában bocsátá hódító útjokra. S ezért becsülték többre hírneves kortársuknál: Merész Károly burgundi herczegnél, ki számítás-talan vakmerősége miatt inkább gúnyból mint dicséretként kapta «Merész» nevével a kit — jellemző — 1476 elején maga Mátyás intett óvatosságra.*)

Ily államférfiaknál gyorsan kifejlik a körülmények iránt való érzék, mely kiérzi a kellő pillanatokat és alkalmazkodik. Ez az ő legfőbb művészete. Lélekjelenlétét perczre sem veszíti el, minden képzelhető és váratlan helyzetbe bele találja magát — mi a legnagyobb emberi bölcseség — s lehetőleg kiszákmányolja a maga hasznára. Viszont észreveszi, ha hogy a húr túlfeszül vagy a gyümölcs éretlen, s tüstént visszavonul, nehogy a húr megpattanjon s az éretlen gyümölcsöt el kelljen dobnia.

Lépésről lépésre bámulva követhetjük őt — a Fraknói élénk előadásában — uralkodói és diplomatiái tevékenységének e crescendó-jában és decrescendó-jában, melyek együtt véve politikai jellemének összhangját alkotják. S mesteri remekelését főleg két ízben csodálhatjuk. 1469-ben, midőn még Podiebrad, a cseh katolikusok, Frigyes császár s ezenkívül a pápa és a német választó-fejedelmek ellentétes érdekei közé kell a saját érdekeit beékelnie, egész jövődjének alapját leraknia. A császár megbízhatatlanságával tisztában lévén, Podiebradhoz hajol, fiaival föltünő tisztelettel bánik, hogy a pápai és császári követekre és a cseh katolikusokra nyomást gyakoroljon. Tele van tartózkodással, titkolódzással, senki sem sejtí, merre fog hajolni. Közben, hogy a hatalmas brandenburgi választót megnyerje, előre kitézött helyen, titokban, zarándok-

*) Fraknói, i. m. 274. és 243. ll., Droysen *Gesch. der preuss. Politik* (II. 319.) és a *Dipl. Emlékek* (II. 305.) után.

ruhában kíván vele találkozni. Végre a cseh katolikusok el-
értik célzásait s királyukká kiáltják ki őt. E siker nagy ér-
tékű, de Mátyás, bár jól érzi ezt, nem kap mohón utána.
Önmérsékletet mutat, s egyszersmind várja, nem kínálkoznak-e
más oldalról még nagyobb előnyök. Főntartja szíves viszonyát
Podiebraddal s kéreti magát, hogy konkrét nyilatkozatokat esi-
karjon ki cseh választóitól. Végre két—három hét múltán «telje-
síti alázatos kérésöket, királyukká és urokká lesz» s mint cseh
király lép föl. Most már aztán nem erzi többé szükségét, hogy
a brandenburgi választóval szemben titkolódzzék, nyíltan meg-
hívja őt magához Boroszlóba, s midőn ez megjelenik, oly ki-
tüntetéssel, előzékenységgel és pompával fogadja, hogy való-
sággal megszedíti vendégét. Politikája e siker alapján kiszélesül
s ő ez új alapra állva, épít tovább, még nagyobb arányokban.

Ezalatt azonban itthon mind veszedelmesebb alakúlnak
a viszonyok. A hétköznapi, aprólékoskodó, konzervatív észjárás
mindig gyanakodva kíséri a genie merész szárnyalását és kocz-
kázatait. S különben is Mátyás, hogy nagy céljait megvalósít-
hassa, az anyagi eszközök megszerzésénél nemcsak túlhágtá,
de olykor erőszakkal is széttördelte a lehetőség és hagyomány
megszokott korlátait. A visszahatás oly erős volt, hogy 1471-ben
az ország legnagyobb részét egy táborban látta ellenségeivel:
a lengyel Kázmérokkal. «S e válságos helyzetben mesteri ön-
uralom és ügyesség bizonyítékait adta. A lappangó mozgalom-
mal szemben, nehogy kitörését erőszakos föllépéssel siettesse,
úgy viselte magát, mintha se a magyarországi elégületlenek
se a lengyel udvar terveiről nem tudna. Rögtön útra kelt
Magyarországba, de az alatt az ürügy alatt, hogy ott segítséget
fog kérni a csehországi vállalat folytatására. Az olműzi püspö-
köt pedig Lengyelországba küldé, hogy ott kísérleteket tegyen
a bonyodalmak békés úton való megoldására, vagy legalább,
hogy a helyzetről biztos tájékozást nyerjen. . . . Egyszersmind
újra megkérlette a lengyel hercegnő kezét, kilátásba helyezvén,
hogy ha fiörököse nem születnék e frigyből, Magyarországon
is a Kázmér fiainak biztosítja az örökösödést. . . . Július máso-
dik felében Budára érkezett. Senki sem sejté, hogy tudomása
van a veszélyről, mely fenyegeti. Mikor a boroszlói polgárok
rémülten értesítették az ellene alakuló tervekről, Beckensloer
által azt válaszolá nekik, hogy a schweidnitzi sörházakból ki-
kerülő kósza hírekkel ne alkalmatlankodjanak neki. Időközben

a főpapokat és főurakat, kiket udvarához meghívott, köztök azokat is, a kiktől tudta, hogy az összeesküvés részesei, előzékeny nyájassággal, kitüntetésekkel és adományokkal igyekezett lekötelezni. . . . Megerősítette az ország szabadságait. . . . Úgy, hogy még be sem jött a lengyel király fia a fölajánlott trón elfoglalására, már is annyira vitte, hogy manifestumára az ország rendei adták meg az elutasító választ.

«Ez a siker, a nyugodt biztosság, melylyel Mátyás a tűzhányó hegy kráterének szélén haladni tudott, méltán fölidézi az utókor csodálatát. A lélek egyensúlyát, mely a nagyság egyik ismertető jele, ép úgy meg tudta őrizni a legveszélyesebb helyzetekben, mint a világtörténelem kimagasló alakjai: Nagy Sándor, Cæsar, Nagy Frigyes és Napoleon.» Abban a pillanatban, mely trónja fönmaradása fölött döntött, ráért fogadni könyvfestőjét, Blandiust, ki ékes kéziratokkal ép megérkezett Rómából s válaszolni a méltóság és rokonszömv némes hangján az olasz humanistáknak hozzá intézett leveleire.*)

De megigézte kortársait is, kik fölényének, merész egyéniségének hatása alól nem bírtak szabadúlni. És mert jól értett hozzá, miként kell alkalmas pillanatokban érdekeiknél fogni és lekötelezni őket, hízelegni gyöngöseségeiknek, önérzetöknek, becsvágyuknak. Épen 1471-ben is sokak lelkiismeretét és boszszúságát hallgattatta el birtok-adományaival, ígéreteivel. «Ujlaki Miklós ingadozó hűségét pedig azzal szilárdította meg, hogy legmerészebb vágyát teljesíté, Bosznia királyi méltóságával ruházta föl s megengedte neki, hogy Jajczában megkoronázassa magát.»

Tudósok pennáját, fejedelmek barátságát, országok szövetségét gazdag ajándékokkal, adományokkal, évdíjakkal vásárolta meg. Ulászló cseh királynak az olmöczi ünnepély alkalomával (1479.), más drágaságokon kívül sátrának röpant összegeket erő fölszerelését is oda ajándékozta; Kristóf bajor

*) Fraknói, 216. és köv. ll. Jellemző, hogyan nyilatkozott Mátyás ez összeesküvésről. Indulatosan fakadt ki — beszélí Ernuszt Zsigmond — az olaszok ellen, kiknél a magyarok annyi aljas dolgot tanúltak, hogy nem átalottak rít hálátlansággal alattomban urok ellen törni. S azon gondolkozott, hogy törvényes rendeletben tiltja el az olasz egyetemek látogatását. (*Irod. tört. emlékek* II. 189. l.) Mily jól ismerte az olaszokat! Avagy nem panaszkodunk-e a jóltevő, termékenyítő nap ellen, mikor kipörköli vetéseinket, kiégeti agyvelönket.

herceget 1467-ben 4600 forint évdíjjal fogadta szolgálatába; 1479-ben pedig a svájci kantonok legelőkelőbb polgárainak több ezer forintnyi állandó fizetést utalványozott. Legjellemzőbb a merészség, melylyel Hohenzollern Frigyes brandenburgi választó-fejedelmet, Európa legelső mai uralkodójának ösét, kötelezte le 1469-ben, boroszlói összejövetelük alkalmával. «Értésére adta, hogy barátsága és jóindulata zálogául 2000 forintnyi évdíjat utalványoz számára, de csak tanácsát kívánja igénybe venni, s nem gondol rá, hogy szolgálatába fogadja vagy segítségét várja. Sőt inkább kész, a mikor kívánja, akár hús ezer fegyverest is adni segítségére. A választó-fejedelem szabadkozott . . . de Mátyás éles szeme fölismerte, hogy a büszkeség és bírvágy kemény küzdelmet vívnak lelkében. Mikor tehát Frigyes szíves búcsuzás után, gazdagon megajándékozva Boroszlóból eltávozott, néhány óra múlva Mátyás lovas futárt küldött utána, ki a 2000 forint évdíjról kiállított oklevelet és az évdíj első félévi részét készpénzben nyújtotta át a választó fejedelemnek. És ez nem utasította vissza se egyiket, se másikat. A miről testvérét, a legszigorúbb titoktartás mellett tudósítván, őt és magát is azzal a közmondással nyugtatta meg levélben: Einem geschenken Gaul, schaut man nicht in's Maul.»*)

Ezenkívül azonban a politikai hatás eszközeinek egész csodálatos skálája állott rendelkezésére, melyet terv- és alkalmoszerűleg különböző akkordokban szólaltatott meg. Politikai tőkét kovácsolt nagylelkűségéből, például Viktorinnal — kit úgy látszik, személy szerint is kedvelt — s a cseh király többi fiaival szemben; és nimbusából, mely nemes alakját a tudomány és művészetek kedvelése és pártolása miatt Európaszerte övezé. «Vezérlő állást vágyván elfoglalni a nyugati keresztény világban, be akarta bizonyítani, hogy arra nemcsak mint uralkodó és hadvezér méltó, hanem az által is, hogy kora legműveltebbjeinek első sorában áll. És jól tudta, hogy az a dicsőítés és magasztalás, a mivel az írók és művészek jutalmazták rokonszenvét és bőkezűségét, jelentékeny tényező lehet nagy terveinek valósításában.»**)

S ismervén a külső látványosságok tartós hatását az em-

*) Fraknoi, 198., 218., 277. ll.

**) Fraknoi, 252. l.

berek hangulatára, képzelmére, és ez által az események fejlődésére, megjelenésének pompás színjátékaival is igyekezett imponálni. Visegrádon, e «földi paradicsom» kertjében, egy ízben oly káprázatos fényvel fogadta «a fényes porta» követét, hogy az még beszélni is elfelejtett. Menyegzőjén Székes-Fejérvárott és Budán, majd 1479-ben Ulászló fogadásakor Olmüczben egész Európát bámulatba ejtette gazdagságával és pazarlásával. Ugyanitt, valamint 1469-ben a Frigyes császárnál tett látogatásakor, vagy mikor Boroszlóban Frigyes brandenburgi örgróft fogadta, legnagyobb ellenségeit is elbájolta lekötelező figyelmességével, tiszteletteljes előzékenységgel, gyöngédségével, derült, szellemes társalgásával, melyeket — bár egyszersmind élni, gyönyörködni, tenni vágyó lelkének könnyű megnyilatkozásai voltak — a hatás örök törvényei szerint, politikai czélok elérésére alkalmazott.

Máskor a hatalmára való hivatkozás, megfélemlítés által jutott célhoz. S mily súlya volt tekintélyének, mily hatása diplomatiái fenyegetőzéseinek már a 70-es években, Ottó bajor-pfalzi fejedelem és Albrecht brandenburgi örgróf esete bizonyítják. Ottó, ki a cseh koronához tartozó hűbéreket is bírt, 1479-ben Mátyás egyik diplomatiái ügynökének föllépésére, «mint maga megvallja, annyira megijedt, hogy rögtön, tél idején, a karácsonyi ünnepek alatt útra kelt, Magyarországba, élő szóval igazolandó, hogy rokona és szövetségese (a brandenburgi választó) ellen nem harcolhat. És . . . Mátyás király (ki épen akkor nem volt Budán), midőn hazaérkezett, föltűnő, bizonyára czélzatos figyelmetlenséget tanúsított vendége irányában, éreztetni kívánván az ősrégi Wittelsbach-ház sarjával hatalmának felsőbbségét. . . . Nyolcz napig váratta az audienciáira.» S ugyanekkor diplomatiái fáradhatatlan tevékenységének sikerült kivívnia, hogy maga Albert örgróf, az egyetlen német fejedelem, ki politikájának ellenállni merészelt, lassanként szintén közeledett hozzá, majd végleg meg is hajolt előtte. *)

Általában az emberekkel való bánása módját önéreztén kívül első sorban önéreke szabta meg. Pályájának ez a legfőbb törvénye, mint minden zsarnokénak, a ki valaha saját énjében látta megtestesülve a salus reipublice-t. Valóban a

*) Fraknói, 271. és köv. ll.

politika nem a meleg érzelmek tanyája. S nem is szabad apró méceseknek néznünk az álló csillagokat, a mindennapiság szűköcske mértékével mérnünk a népek fölé helyezett óriásokat, kik országok boldogságát és dicsőségét avagy szerencsétlenségét hurezolják vállaikon.

Mátyás nem tartott kegyenczeket, kik az uralkodók jóindulatát — gyöngeségeik kizsákmányolásával — olykor minden különösebb tehetség nélkül a magok javára foglalják le. Neki pusztán eszközei voltak, kik bármily előkelők és tehetőségesek is, csupán addig kedvesek előtte, míg előmozdítják törekvéseit. Mikor a német szövetség útjára rálépett, merészen szakított mindazokkal, kik tervét ellenezték és útjába állottak, bár ezek sorában láthatta a nemzet java-részét, legjobb barátait és egész rokonságát. S az ország legelső méltóságába azokat helyezé, a kik kész eszközökül kínálkoztak tervei szolgálatára, habár előbb épen ezek ellenezték trónra jutását.

Így dobta el magától 1471-ben legbizalmasabb barátait és tanácsosait: Vitéz Jánost és Janus Pannoniust, kik kezdődő uralkodásának nehéz viszontagságaiban trónja biztos támaszai voltak s tollukkal legtitkosabb gondolatait szolgálták. Teljes közönnyel, mondhatnók bosszúállás és megilletődés nélkül, hidegen üldözi őket halálukba s magasztal föl teljesen idegeneket, mint a német Beckensloert, az olasz Veronai Gábort, a cseh Pruisz Jánost, a legmagasabb egyházi és világi méltóságokra, bizalmas hívei közé. Pályájának második felében, a 70-es évek közepe óta jóformán teljesen új emberekkel veszi magát körül, kiket már nem készen talált, hanem maga teremtett, s alacsony sorsból emelt magához, kész hívei gyanánt, egyszersmind kész eszközeiül. Ilyenek: Kinizsi Pál, Pruisz János váradi, valamint Bakócz Tamás győri és Nagylucei Orbán egri püspökök, kik még a nemességet is tőle nyerték. Közülök Bakócz inkább csak gyökereit veri le az ő udvarában, s a jövő korszak számítóbb, ruganyosabb lelkű embere. A Mátyás-kori udvaroncok igazi típusa Orbán püspök, kincstartó; humanista, finom műveltségű főpap, jól ellátott hű szolga, ki valóságos önfeláldozással szerzi be ura merész terveihez a «nervus gerendarum»-ot, s mikor Ulászló uralkodása első éveiben visszavonul, tele van hirtelen elbunytt ura után maradt adóssággal. Szapolyai Imre pedig mintája a szintén alacsonyabb sorsból fölemelt, hűlenné vált, ismét visszafogadott eszközöknek, kit legbensőbb

óhajtása: a Korvin János trónra emelése kedvéért dédelgetett.

Külső politikájának örökké változó kaleidoskopjában is az önérdék szálai alkotják az összetartó vonalakat. Kész tüstént szövetséget kötni azzal, a ki ellen háborút indított, barátjává, atyjává, testvérévé fogadni halálos ellenségét. A veszedelmes helyzetek e megújuló viharai között csak annyiban állandó, a mennyiben pillanatról pillanatra is képes változni. Az európai egyensúly ez alakuló korszakában az egyensúlyozás szédületes művészetét gyakorolja; egyetlen gondolata, hogy maga felé hajlítsa a mérleg serpenyőjét. Ezért föláldozza előbbi ígéreteit és szövetségeseit, megtagadja vonzalmain; szakadatlanúl bont, hogy köthessen, újabb és újabb házassági terveket, koalíciókat, mind nagyobb szintéren, újabb meg újabb szereplőkkel.

Első házassága is pusztán politikai egyezkedés szüleménye volt s midőn Katalin királyné meghalt, azt az óhajtását jelenté be a császárnál, hogy rokonai közül ő jelöljön ki számára jegyest. S még ugyanez évben (1464.) Ipolita, milanói hercegnő, kezéért alkudozik. De minthogy a császárral való rokon viszonyban politikájának legbiztosabb alapját látja, a következő 1465-dik évben megint csak a császár nővérének: Margit szász választó-fejedelembének egyik leányát kívánja nőül venni. Majd mikor a cseh háborút megindítja, osztrák-magyar-lengyel szövetséget tervez, kettős házasság alapján, melyet a lengyel király idősebb leányával Mátyás, az ifjabbjakkal Miksa főherceg, a császár kilencz éves fia, kötne meg. S mikor ez a terve dugába dől, újra a szász hercegnő kezének elnyerésére és egyszersmind a Wittelsbach-ház hercegeivel tervezett szövetség megkötésére küldi ki Schonberg pozsonyi prépostot. 1468-ban már új ismerősének, a hatalmas Frigyes brandenburgi örgrófnak érdekeit akarja a magáéhoz lánczolni, s hogy «örök szövetséget» köthessen vele, leánya kezét kéri meg tőle Boroszlóban. «Nincs a világon hölgy — kiált föl színeszi pathoszszal — a kit inkább óhajtának nőül.» S bár nem kap elutasító választ, még ugyanez évben föleleveníti a krakói udvarnál régi tervét, hogy a Kázmér egyik leányának kezét megszerezze, s midőn ez megint nem sikerül, újra a császárt kívánja rokon kötelékekkel minden áron magához lánczolni. Ezúttal személyesen keresi föl a cselszövények e másik nagy-

mesterét, s megkéri egyetlen leányának, Kunigundának kezét, bár ez még ekkor csak öt éves gyermek. E találkozás azonban, mely eleinte bűgő galambpárrá változtatta a gazdát és vendégét, kenyértörésnél hirtelen ismét a régi két ellenséget állítá szembe egymással, ezúttal engesztelhetetlenül. Mátyás búcsúzás nélkül hagyta faképnél a császárt. S midőn ekkor Frigyes osztrák-lengyel-cseh szövetséget alakított ellene, ő, a kivel nyílt harcban állott: Podiebradnak tett szövetségi ajánlatot s csakugyan időt is nyert.

Élete legváltásosabb napjaiban, 1471-ben, midőn az urak összeesküvéséről értesült, merészen újra megkérte a lengyel hercegnő kezét, holott jól tudta, hogy a krakói udvarnál már királyságával is leszámoltak. De most is időt kellett nyernie s elbizottá tenni ellenségeit.

1476-ban újra nagyobb szabású actiót indít meg. Azon fáradozik, hogy a császár, a francia király és Merész Károly burgundi herceg között a pápa ellen tervezett nagy szövetség ellensúlyozására, a pápa vezérlete alatt egy nagy coalitiót hozzon létre, melynek nagyobb sikerére ő maga a nápolyi király leányát, ugyancsak a nápolyi király fia pedig a burgundi herceg egyetlen leányát vegye nőül. De igyekezete csak annyiban sikerült, hogy a nápolyi király leányának kezét elnyeré. S így, miután a Habsburg, Jagello, Hohenzollern, Wettin és Sforza házakból nem kapott feleséget, végre az Aragoniai háznál ért célhoz. Ha már Éjszak-Európában nem szerezhetett magának rokoni összeköttetéseket, legalább Olaszországban (Nápolyban, Ferrarában) vetette meg a lábát.

1477-ben megkezdődtek a Frigyes elleni háborúk. S midőn első hadjárata folyamán úgy vélekedett, hogy «személyében a császár immár fölismerhette a legfélelmesebb ellenség és a legértékesebb szövetséges tulajdonságait», nem hogy békét, hanem egyenesen szoros szövetséget ajánlott neki ismét. S mivel a maga számára már nem tervezhetett új házasságokat, arra akarta rávenni a császárt, hogy sógorának Frigyes hercegnek adja át a milanói fejedelemséget s ugyancsak neki adja nőül egyetlen Kunigunda leányát. Ily módon akart kerülő úton rokonságba jutni a császárral s egyszersmind Milanóban is érdektársat nyerni.

Viszont a cseh kérdésben 1479-ben, miután az 1478-iki egyezség már kielégítően biztosítá az ő hódításait, föláltozta

az előbbi alkudozások alkalmával (Boroszlónál) tüntetve föl-sorolt szövetségeseit.

A török kérdésben pedig nem habozott Dsem herceget «szeretett testvére»-nek elfogadni, sőt számára minden erejét följánlani, hogy őt «atyai birodalmába visszavezesse», azaz hogy magának teljesen lekötelezze. S éveken keresztül egész diplomatiái apparátusát mozgósította, hogy Dsemet kezére kerítse.

Beatrix-szal kötött házassága óta Olaszországot is mind jobban belevonta politikájába. Céljai szerint szötte a saját érdekeit az érdekek azon szövevényébe, melyek a felsziget kis és nagy hatalmasságait egymás mellett szakadatlanul új meg új szövetségekbe sorakoztatták. Először is — az Adriai tenger partján erős állást akarván elfoglalni — az olasz hatalmakkal (nápolyi király, floénczi köztársaság és Milanó) Velence ellen kezdett alkudozni. Majd midőn e hatalmaknak úgymondott szűkkebltségén (mert hiszen ők is csak a magok érdekét nézték) fölháborodott, «merész fordulattal» egyenesen Velenczéhez fordult szövetségi ajánlatával, kijelentvén a diplomatiái őszinteség szokásos hangján, hogy «a halhatatlan köztársaságot minden más állam elébe teszi, és barátságát minden más hatalom jóakaratanál többre becsüli». (1484.)

1486-ban a pápa ellen föllázadt Boccolino de Guzzino leküzdésére följánlja szövetségét VIII. Inczének, kevéssel utóbb meg elfogadja a pápa ellen lázongó Ancona város védnökségét, csupán hogy a pápával szövetségben álló Velenczének ártalmára legyen.

Majd midőn remélte, hogy e lépésével a pápát kiragadhatja Velenczével való szövetségéből: nemcsak hogy kész lemondani az Ancona város védnökségéről, hanem még segítséget is ígér annak megfékezésére.

1489-ben, hogy Velence követe hét évi szünet után ismét megjelent Budán, oly kitüntető szívességgel fogadta őt, mely mindenkit bámulatba ejtett. S nem sokkal később ismét fölháborodással irt e követ «szemtelenségéről», hogy pár hét múlva megint fényes egyházi és udvari szertartások közt tüntesse ki őt.

Ugyanez időtájt Ausztria leendő urával, Miksa római királylyal, tervez örök szövetséget.

Életének utolsó éveiben a Beatrix-szal való viszonya is

mindinkább diplomatai jellemet ölt. Hitvesi vonzalma és ragaszkodása évek múltával, midőn az apa törvényes gyermekét, az uralkodó természetes örökösét hiába várja: mindinkább a Korvin János iránti atyai szeretetre változik át. Ez az ő szívének legmélyebb, legőszintébb érzelve, mely megfelel a politikus azon kínzó vágyának, hogy halála után fia örökölje a koronát.

Ez az érzelem és vágy vezérli őt az utolsó időben politikájában is. Mindent elkövet, a Beatrix háta mögött is, hogy Korvin Jánosnak a hatalom és rokonszenv biztosítékait környezetében, az országban, sőt a külföldön is megszerezze. S midőn látja, hogy ennek ellenében Beatrix, ez az eszes, művelt, uralkodni vágyó, szívós és szenvedélyes nő, minden úton a saját trón-öröklésének biztosítására törekszik: a gyöngédség, kérelem és logika minden eszközeit kimeríti, hogy őt e tervéről lebeszélje, kivihetlenségéről meggyőzze, s fiának megnyerje. «A magyarok — úgymond egy ízben — készek magokat inkább fölaprítani, mintsem hogy asszony-uralom alá vessék fejüket... Aztán nem is szeretik őt (Beatrixet). . . . A vége az lesz, hogy még majd legnagyobb ellenségét: Frigvest választják meg, a ki mindkettőjüket csúfosan kiűzi az országból. . . .» S holott Beatrix «sohajtásaival, könnyeivel és indulatos kifakadásaival» ostromlá őt, hogy óhajlásának engedjen, viszont Mátyás gyöngéden elhitetni iparkodik vele, hogy János herceg anyja gyanánt fogja őt tisztelni és méltó ellátásban részesítendik.

Kiapadhatatlan türelmét gyöttrő betegségében sem veszít el Beatrix iránt. Reményéről, hogy végre is megnyerheti őt, ekkor sem mondott le, s utolsó rettenetes fájdalmai közepett, üvegesedő szemei is ezt a vágyát és kérését tükrözik.*)

VII.

A nemzeti fejlődésnek egy erőteljes nyilvánulása emelte őt a trónra, oly időben, midőn az olasz renaissance átalakító és teremtő működését ép megkezdette. Nálunk ez az időszak — hosszú béke után következett nehéz viszonyok között — merész

*) . . . Nunc filium ante stantem, nunc reginam intuetur, veluti aliquid admoniturus dicturusve. (Bonf. dec. III. lib. 8.)

ösztönöket keltett, a hadi erényeket megújítja, a politikai önállóságot és szabadságot megnövelte. Olaszországban pedig a politikai szabadság csökkenése mellett a teremtő szellem magas lendületét hozta létre.

A körülmények ez összetalálkozása csodálatosan kedvezett a nagyságoknak. A Mátyás egyéniségét is kifejleszté: lángelméjét becsvágya szolgálatára rendelte.

Kortársai csodagyermeknek tartották; kora érettségét, eredetiségét, eszének terjedelmét messziről is látjuk és csodáljuk. Már kezdetben eltér a megszokott iránytól s később sem jár soha taposott úton. A dolgoknak nem csupán felszínét látja, hanem teljes belső szövevényét és alkotását is, gyorsan, egyetlen szempillantással fogja föl és tekinti át. Tehát nem külső benyomások szerint ítél. Ítéző tehetsége teremtő erővel párosúl, mely őt, koronás fő léte, újítóvá és föltalálóvá teszi, s egyidőben az elmélet és gyakorlat emberévé. Ily szellemnek nyilvánulnia kell, természeti kényszerűségből s nem csupán akaratból. Holott akarata is csakhamar kifejlik, bátorsággal és rugékonysággal társul, melyek bármely pillanatban készen találják a reactióra, cselekvésre. Minden rendkívüli ebben a tág és nagy erejű szellemben, mely egyaránt hajlandó és képes a legnagyobb túlzásokra és ellenmondásokra. Féktelen indulatok türelemmel és önuralommal, lovagiasság és igazmondás színleléssel, gőg és méltóság gyöngédséggel, előzékenységgel, elbizakodottság nyájassággal, vakmerőség óvatossággal, önzés nagylelkűséggel párosúlnak benne — szokatlan arányokban.

Typusa a mindenben kiváló, sokoldalú embereknek, melyeket — mint Alberti, Leonardo da Vinci, Lorenzo de' Medici — százával termett akkor az olasz félsziget. «L' uomo universale», magyaros és egyéni (egy szóval: katonás) vonásokkal. S végeredményében kosmopolita, mint az olasz lángelmék, kik fejlett, öntudatos egyéniségek uralmát, jól érzett felsőbb-ségét hazájok határain túl, az egész világra ki akarják terjeszteni, s ott találják jól magukat a hol hódításokat tehetnek.

Ily uralkodó nemcsak a saját tehetségeit, hanem országát is eszközül használja föl nagy céljaihoz, sőt — az olasz tudósok és művészek módjára — külső országi embereket és külső országokat is. S itt benn azokat az intézményeket fejti ki és alakítja át első sorban, melyek tervei megvalósítására műhatatlanul szükségesek.

Újjá teremti a hadászatot. Eleinte a megyei nemesi banderiumok számát igyekszik emelni. Zsigmond király korában 30 jobbágy után állítottak ki egy fegyverest, ő keresztül viszi már 1458-ban, hogy 20, majd 1463-ban, hogy 10 jobbágy-telek után szereljenek föl egyet. Ugyanekkor megkezdí a «királyi dandár» létszámának szaporítását — zsoldosokkal. Ez úton, szakadatlan háborúi folyamán, fölhasználva az itthon s a meghódított országokban kínálkozó forrásokat, megalakítja az első magyar királyi hadsereget, melynek magvát békés munkától elszokott, edzett és vak engedelmességhez szoktatott cseh és morva zsoldosok képezik: az úgynevezett fekete sereg, testét pedig a magyarokon és székelyeken kívül rácz és német zsoldosok, melyek köré a nemzeti honvédelem régi elemei, valamint a teljesen kiképzett hajóhad, tüzérség, mechanikusok, mesteremberek csoportosúlnak. Tehát nem az Olaszországban szokásos, már elfajúlt condottieri-minta után indul, melynél a hadsereg tulajdonosa maga nem katona, hanem a Macchiavelli óhajtása szerint: «... A fejedelem alkosson magának hadsereget és maga szálljon táborba... Csak egyetlen célja, egyetlen gondolata legyen: a háború művészete... Olvassassa a történetet (a rómaiakét), tartsa szemmel a múlt idők nagy fejedelmeinek példáit s vonjon azokból tanulságot...»

Hogy hadseregét föntarthassa, átalakítja, jövedelmezőbbé teszi az országos adót. 1467-ben merészen eltörli a már több mint egy évszázad által szentesített «lucrum cameræ»-et, összes mentességeivel s a kincstári adót hozza be. Majd midőn az adózás rendszeres átalakításának lehetetlenségét belátja, az adónak időről időre való fölemelésére szánja el magát s kezdí évről évre megszavaztatni a lucrum cameræ helyett a subsidiumot: 18 denár helyett egy aranyat portankint, olykor füstönkint.

Végre megteremti a diplomatiát, melyben a magyarokon — leginkább humanista műveltségű papokon — kívül, németek, csehek és főleg olaszok is szolgálják érdekeit.

Ez alapon emelkedik föl a királyi hatalom, miután a maga számára lefoglalta a társadalom java erejét. Oly időben, mikor a királyság s az állam-kormány még egy személyben egyesül, s a törvények hiányosak, esetlegesek: a Mátyás hatalmas egyénisége — mely a küzdelemben csak erősödött — mindent absorbeálhatott. Az állam legfőbb érdekei egészen az

ő kezébe mentek át, az országgyűlésnek egyéb tennivalója sem maradt, mint hogy hétköznapi szükségleteit kielégítse. Ily módon a fő- és meggyarapodott köznemességet, melyek megválasztásakor egy pillanatra nemzetté egyesültek, mihamar az ő terjeszkedni vágyó alakja födi el. A nemesi társadalom azon két nagy csoportja, mely a XV. század közepén farkas-szemet nézett egymással, a Mátyás uralkodói egyéniségének nyomása alatt megfélelmedezik egymásról, egyszerre hallgat el, együtt lázad föl (1467.), esküszik össze (1471.), s tanul meg engedelmessékedni.

E zarnoki uralom alatt tehát sokat veszít a nemesi szabadság, de nyer a rend és a közjólét. Mert az erőknél azon nyilvánulása az Albert király halála után, nem volt elválasztható nagy küzdelmektől, viszályoktól, s tömérdék nyomorúsággal és szenvedéssel járt, melyek most, öntudatos, szilárd vezetés alatt, egyszerre lecsillapodnak. A kitörni akaró elégedetlen vagy garázda elem a megizmosodott köz-hatalommal találja szemben magát s visszahúzódik vagy bünhödik. A külső ellenségtől is aránylag hamar megtisztul az ország.

Ez állapotból legtöbb hasznot a társadalom alsóbb rétegei húznak: a birtoktalan kis-nemesség és a jobbágyság, melynek tehetetlen testén szokott végigtaposni minden belső mozgalom. Elkövetkezik az a — középkorban ritka — időszak, midőn, ha valaki adóját megfizette, aránylag nyugton élhet; leszámítva a rendörtelen, fölfegyverzett társadalom erőszakosságait, melyeket azonban ez az uralkodó szintén csökkenténi tud a nagy törvénykezési csődületek megszüntetésével, a fegyver-viselésnek közgyűléseken való korlátozásával s a megyei önkormányzat fejlesztésével.

Azonban az ellentétek fönmaradtak, a hamuban a parázs izzott tovább. A köznemesség a béke és a megyei önkormányzat e fejlődése alatt folyton gyarapodott erőben, öntudatban; a nagyobb birtokú és főnemesség (proceres et magnates) s a világi szerepű főpapság pedig a legfőbb hatalom közvetlen közelében és a legmagasabb méltóságok birtokában, most is megőrizte régi önérzetét. Amaz, mint emez, egyformán terjeszkedésre, hatalomra, szabadságra vágyakozott.

Szinte előre lehetett látni, hol fog végződni ez az állapot. A lángelme, ki a maga képére és hasonlatosságára akarta teremteni az embereket, csak átmeneti állapotokat tudott létrehozni.

Midőn a kiváltságos társadalom erőre és önérzetre kapva, a királyság és kormány elkülönítése felé haladt, ő csak ideiglenesen, saját életére egyesíthette a kettőt oly szilárdúl a maga személyében. Mikor meghal, egyszerre föltárul előttünk a fő- és köznemesség külön tábora, amaz a mint a hatalom tüzenél melengetődzik, emez pedig a mint duzzogva, de mind nagyobb egységgel és hévvel tör befolyásra. A visszafojtott erők e lázas, szenvedélyes mérkőzéseiben az előbb túl magas királyi tekintély hirtelen alásülyed. S vele együtt az egész nemesi társadalom is, mely a katonáskodástól elszokván, a magyaros hadi erényekből kivetkőzött s erkölceire és világnézetére nézve is hova-tovább az élvezetvágyra hajló olasz renaissance befolyása alá került.

Összetörte, eldobálta az ő alkotásait, melyeket nem értett meg és nem bírt el. A zsoldos királyi hadsereget, a subsidialis adózást, a magyar királyi diplomatiát s az ezeken épült összes hódításokat.

Az 1492-dik évi I. törvényczikk kétségbeejtő általánossággal kötelezi az új királyt: „Item novitates . . . per quondam Mathiam regem introductas . . . aboleat . . .” A Mátyás király összes újításait törölje el.

Valóban újító volt ő; messze előtte járt korának. Elhányta a régi intézményeket, melyek, mint a szűk ruha, akadályozták lelkének bő lélekezését, mozgékonyágát. S egyszerre, minden átmenet nélkül alkotott, hogy alkotásait azonnal használhassa is. Nem lassú, rendszeres munkával, szoktatással, az utódok számára, hanem gyorsan, erőszakosan, egyedül a saját céljaira. A berme-lakó öserő az újonnan föltűnt hatalmas, ragyogó, de idegen műveltség felé vonzotta, s ettől megtermékenyülve lehetetlen politikai célok felé hajtá: országok fölhasználására, meghódítására, császárságra, törvénytelen fi-utód keresztül erőszakolására oly nemzetnél, melyről jól tudta, hogy még az asszony-uralmat sem szenvedheti. Az ébredező magyar nemzeti szellem mint magyart emeli trónra, kitől összes érdekeinek megvalósítását reményli, s ő idegen eszmék kultuszának hódol, a saját céljait, a szokottól eltérő irányban, idegen, követhetetlen útakon keresi.

Ez az ő tragikuma. Megbontja a világrendet, itthon: erőszakos újításaival, külföldön: hódításaival. Az úr mind mélyebbé válik közte és kortársai között. . . Ő maga ugyan

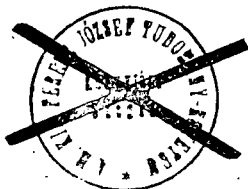
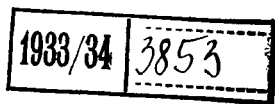
nem bukik meg, ennél sokkal erősebb, de halálával megbuknak összes alkotásai, az űrt ezek tetemeivel töltik be.

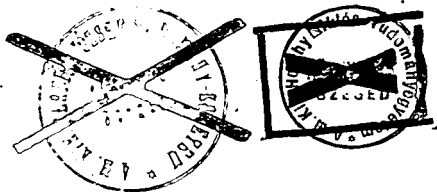
Innen az ő alakjának különböző perspectivája.

Az olasz művész- és tudós-világ szemében igazi nagyság: Mathias Corvinus Augustus, borostyán-koszorúval a fején; az európai hatalmak s főleg szomszédai előtt: veszedelmes, türehetetlen hódító; a magyar nemesi társadalom szemében: zsarok. «Immár elmélkedjünk arról — írja Szapolyai alig két héttel ura halála után — hogy Magyarországot a szorongattástól és elnyomástól, mit ekkorig szenvedett, megszabadítván, régi szabadságába helyezzük vissza.» A nép pedig, melyet a nemesi szabadságok apálya nem érdekelt, sőt a kisebb nemeség is, mely az apályt messziről nem érezte: a hatalmasok megfélemezőjét, mindeneknek erős karú, igaz bíróját látta, és halálával az igazság halálát siratta benne.

S hírneve, melyet egyéniségével és sikereivel kiküzdött, később: mikor már nem terheit, hanem hiányát érezték, «a hanyatlás szomorú korszakában, a föntartó, majd föltámasztó erő egyik alkotó elemét képezte»; ma pedig — mely trónjára ültette — az egész nemzetnek dicsősége s erejének történelmi jelképe Nyugat felé.

CSÁNKI DEZSŐ.

26777

A RENAISSANCE ÉS MÁTYÁS KIRÁLY.

Első közlemény.

A *Magyar Történelmi Életrajzok* hét év alatt igazolta életrealóságát és hivatását. Oly irányt vett, mely alkalmas arra, hogy a magyar történet-tudományt fejlessze s a közönséggel meg is kedveltesse. Különböző korszakok alakjait egymásután tünteti föl, a különböző tehetségű, vérmérsékletű és fölfogású írók változatos műveiben. Immár oly gyűjtemény, melyre az Akadémia és Történelmi Társulat egyéb kiadványai mellett első sorban gondol az, a ki Magyarország történetét a közönség vagy ifjúság számára meg akarja írni s mely ha megél, művelődésünk múltjának is forrása, jelenének pedig számot tevő tényezője lesz.

Kétségkívül az életrajz a történetírás legtetszetősebb formája, mert az adatok aránylagos bősége mellett a földolgozás szabadságát biztosítja, fonalát nyújtja s e mellett a legbecsélyőbb írói egyéniség érvényesülésének is tért enged. S hálás és sikeres is, mert az olvasó közönségnek a történelmi alakok iránt táplált rokonszenvére és érdeklődésére számíthat. A könnyős pedig, melyben e folyóirat lapjain világba indul, kielégítéssel kecsegteti a kényesebb ízlést is, és táplálékot nyújt a phantasiának, mely nálunk ez ideig a legszegényesebb eledeleken tengődött. Immár lehet reményünk, hogy a mint bizonyos tekintetben föllendítő illusztráló művészetünket, idővel mindinkább megadja pangó történelmi festészetünknek is az anyagot és útbaigazítást, melyek nélkül se történelmi, se magyar nem lehet.

S e részben a szigorú kritika is csak elismeréssel adóz-

hat a Szilágyi Sándor törekvéseinek, ki idősebb korában ily ifjúi vérmérsékletet igénylő munkára vállalkozott s azt — sok közönnyel és kételkedéssel szembeszállva — oly kitartással és sikerrel folytatja.

E gyűjteménynek legszorgalmasabb írója Fraknói Vilmos, a ki rövid időközökben immár a harmadik életrajzot nyújtja benne. Az első Pázmán Péterről, a második Bakócz Tamásról, a harmadik pedig Mátyás királyról szól. *) Mind a három legkiválóbb alakjában mutat be egy-egy mozgalmas, egységes, nagyérdekű időszakot.

Úgy vélem, mindhárom közt a Mátyás király életének megírása volt a legnehezebb föladat. A magyar történelem egyik legeredetibb, leghatalmasabb egyéniségét kellett újra megteremtene, a kinek életét egy, irodalmunkban szokatlan terjedelmű munka részletesen elbeszélte már az ötvenes évek elején. Igazolni kellett egy újabb mű szükségességét. Mindenek előtt tehát új anyagra volt szükség. Teleki óta németek, csehek, lengyelek, olaszok, kütfő-kiadásaikban és műveikben számos jellemző vonást közöltek róla, a 70-es években az Akadémia által kiadott *Diplomatiai Emlékek* pedig épen dús gazdag tárházat nyitak föl a reá és korára vonatkozó ismeretlen adatoknak. Úgy látszott, ennyi új anyaggal bőven be lehet érni, annál is inkább, minthogy az idő előre haladt s a műnek Mátyás királyt halála 400 éves fordulóján kellett ünnepelnie.

Azonban a Fraknói becs- és tudás-vágya s a tárgy iránti lelkesedése előtt mindez hiányosnak tűnt föl. S csakugyan biztathatta a remény, hogy azoknak az államoknak és városoknak levéltáraiban, melyekkel Mátyás király háborúkat folytatott vagy diplomatiai viszonyt szőtt, még mindig bőviben fog találni értékes és jellemző tudósításokat. S buzgósága és hite nem is esalta meg. Mert a mint itt helyben az országos levéltárban és a múzeumban, külföldön pedig Béctől Párisig, Berlintől Rómáig sorra vevé vagy véteté a könyv- és levéltárakat, ezek codexei és fasciculusai, habár itt-ott csekélyebb, együtt véve azonban mégis dús aratással jutalmazák fáradozását. **)

*) *Mátyás király élete*. Írta Fraknói Vilmos. Megjelent a *Magyar Történeti Életrajzok* 1890. évi folyamában.

**) A fő újabb külföldi munkák- és kutfők: az osztrák Fontesek, Chmel, Palacky, Birk, Bachmann, Ulmann, Markgraf, Cáro, Kurz,

Fraknói ez által kétségtelen hálára kötelezé a történet-tudományt s kivált azokat, kik amaz Isten kegyelméből való nagyság pályáját és egyéniségét a rokonszenv és érdeklődés igazi érzésével kísérik. *)

Ez alapon, a Fraknói tolla alatt mintegy újra született Mátyás király. Eddig a nagy király igazságszeretetét, tudomány és művészet iránti rokonszenvét obligát bámulatunkkal kísértük, de külső vállalatait s belső egyéniségét emberileg, történelmi alapon, egységesen fölfogni nem igen bírtuk. A Fraknói könyvében érthetőbb alakot nyerünk róla. Inkább megismerjük az élő egyént, a ki állása és nagy tehetségei szerint bármily magasan áll is fölöttünk, de közülünk való, emberi vágyakkal és gyarlóságokkal. S nagysága ez által nem hogy vesztene értékéből, inkább megsokszorozódik. Mert dicsőség, erény, nagyság csak szavak vagy fogalmak, melyek akkor válnak igazán érthetőkké, ha leszálva fényes trónjokról, hová az elmélet abstractiója helyezé őket, közénk lépnek, emberi testet öltenek s abban a természet törvényei szerint az eredendő bűnök és gyöngeségek, érzelmek és szenvedélyek rétegein szűrődnek át. Mi kicsiny emberek szintén érezzük az erény szépségét és szükségét, vágyakozunk megfelelni magasabb hivatásunknak, de e közben sajnosan érezzük a test, az önöség, hétköznapiság vagy a szenvedélyek elemi akadályait, az ezekkel való küzdés nehézségeit, az emberi dolgok végességének csüggesztő mementóját. S ezért úgy tudjuk igazán megérteni a történelmi alakok nagyságát, ha ezt a nehéz, mindennapi, de emberi és azért méltó harczot ők is megharczolják, habár nagyobb szintéren, nagyobb erővel is mint mi.

Kétségtelen, hogy egy-egy ily történelmi képhez első sorban az adatoknak a részletekre is kiterjedő bősége szükséges. És e részben sajnos, Mátyás király sokkal távolabb áll tőlünk, mintsem hogy az adatok gyakori áthidalása nélkül oly könnyen

---

Droysen, Segesser, Riedel, Makusew, Schober és Reumont munkáik; a könyvtárak: a bécsi udvari, a müncheni királyi, a velencei Szt.-Márk, a párisi nemzeti, a Lobkovitz hercegi könyvtárak; a levéltárak pedig: a bécsi titkos, a müncheni királyi, a berlini királyi, a Ragusa városi, a milanói állami, vatikáni, drezdai királyi, modenai, mantuai, velencei állami, anconai, bambergi királyi levéltárak.

*) Ez iratok egész terjedelmökben a Mátyás király leveleinek nemsokára megjelenő újabb kiadását fogják gazdagítani.

elérhetnök öt a történelmi igazság eszközeivel, mint például I. Napoleont, kinek életét, hatalmának elnyerése óta, szinte napról-napra megfigyelhetjük.

De azért törekednünk lehet és kell is elérésére. S e törekvést és annak sikerét üdvözlöm a Fraknoi művében. Annál inkább, mert ha itt-ott, mint magam kifejezém: a történelmi adatok áthidalására szorult is, ezt a kritikai valószínűség szabályai szerint tevé, követni igyekezett a kornak és hőségnek jellemét.

Ime a Fraknoi művének biztos, egyöntetű conceptiója. Érezzük, mint tör elő abban egy nagy emberi erő és akarat, s fokozatosan kifejlődve hogyan keresi a magához méltó célokat, szerepet, miként ragadják öt is, mint minden embert, magokkal a körülmények, hogyan nő azokkal együtt, küzd ellenök, arat fölöttük győzelmeket, s mint roskad össze az óriási küzdelemben, magával hurezolva hivatása nimbuszát, sikerek dicsőségét, de egyszersmind az ő testi s az ország összes erejét túlhaladó vállalkozás megdöbbentő tragikumát.

I.

Mikor a XV. századi renaissance-t említjük, az olasz irodalom és művészet újjászületését szoktuk érteni. Azt a dicső, életteljes korszakot, melyben egy nagy tehetségű, eleven vérmérsékletű faj, ősrégi forrásokból táplálkozó műveltségét s duzzadó ifjú erejét új eszmék, új formák hatása alatt kifejti. Azokat a pompás, virágzó városokat, vagyonos és művelt köztársaságokat, melyekben a szabadság a szövetségek, családok, apró helyi zsarnokok kezében az ész és erő zsákmányává válik ugyan, de egyszersmind megalakul egy modernebb államtudomány elmélete. A Medici-ek, Sforza-k, Este-k, Aragoniaiak s a világias pápák udvarát, melyekben sóvárogva gyűjtik, magyarázzák a classicus kor remek maradványait, hallgatják, csodálják s dúsan fizetik a hírneves művészeket és tudósokat, kik teremteni kezdenek, miután az utánozáson már átetek. Minden a mi szép, előkelő és becses a mi világi civilizáciánkban, innen mint egy nappól látszik kiáradni az emberiségre. Az éjszaki kereszttyén népekre, melyek még csupán kardjoknak élnek, idegen ellenségek ellen harcolnak, sovány, szegletes

csontú szentek előtt rognak térdre. Kiknek legfőbb szellemi vágyuk a túlvilági élet boldogsága, egyetlen műemkek az égnek emelkedő, komor csúcsíves templomok, melyekben lelkek összes szelidsége, vágyuk és érzelmök egész nagysága megtestesül.

Azonban csalódnánk, ha azt hinnők, hogy a modern renaissance egyedül azokban a gyönyörű képekben és szobrokban, a humanisták latin és görög tudományában, az elragadó, művészi ünnepélyekben, a Cortigiano-k mintaszerű udvarlásaiban vagy a Macchiavelli keresztyéntelen moráljában áll. Valóban mindez az olasz faj, olasz égajl, latinos hagyományú műveltség csodálatra méltó terméke csupán. S ha alap-okát, eredetét kutatjuk, azt találjuk, hogy a mi megelőzte: a vagyon-szaporodás s ennek alapján az értelmiség és egyéniség kifejlése, az alsóbb néposztályok emelkedése s az ezek következményeül beállt elvilágiasodás oda át az Alpeseken túl is behatolt már a társadalomba, megkezdte hódító munkáját az emberek szellemében, a népek intézményeiben. Csupán ama működő okok ereje gyöngébb, az emberek vérmérséklete hűvösebb erre éjszak felé s ezért a hatás fokozata is lassúbb, szelidebb s a megnyilatkozás formája is más. És a mi fő, ide át még hiányzik az a termékenyítő műveltség, mely a vagyonosság gyarapodtával a teremtő erőt a szépek változatos formái felé irányozza, mint Olaszországban. Hiányzik tehát az új, terjedelmes és eredeti irodalom és művészet is; az emberek köznapiasabbak, többet törődnek még sorsukkal, mintsem hogy annak javíthatása helyett szépítésére vágyakoznának.

Ezért a fejlődés tényezőinek hatását itt inkább a társadalmi és állami élet alakulásaiban szemlélhetjük.

E tájakon a haladást nem mint Italiában egy régi műveltség nagy értékű öröksége indítá meg, hanem egy középkori óriási esemény: a keresztes háborúk renaissance-a, mely a keresztyén népek előtt az ismereteknek, a vagyonszerzésnek új forrását s az idegen népek egész új világát nyitotta meg; mely a közös keresztyénség lelkesült gondolatát vitte a harciba s végül a nemzeti ösztönöket hozta ki onnan.

A XIII. század vége óta a vagyonosodás az Atlanti óceántól a délkeleti Kárpátokig mindenütt szakadatlanul emelkedik. Ez alapon s ösztönt nyerve az Italiából mind bővebben áramló eszmék erejétől, gyarapodó, majd vagyonos, öntudatos közép-

rend fejlődik. Előbb a városokban, melyek a vagyon, értelmi fejlődés és önállóság fészkeivé válnak, majd a kisebb nemesekből (hűbéresekből), kik a földarabolás vágyával bontogatják a hűbéri társadalmak nagybirtokait.

E fejlődés — ép mint Olaszországban — tágítván a népek lát-körén, lassanként a földi dolgok, a hasznos találmányok, ipar és művészetek s a házi jólét felé fordítá az embereknek túlvilágra szegzett tekintetét.

Meghomályosítá a pápaság világi hatalmának nimbuszát s meggyöngíté a világi nagy urak (nagyhűbéresek) erejét. E két hatalmasság helyébe aztán a középrend és a királyság, egyesülve vagy vetélkedve törte magát. Utóbbi, mint egységes erő Franciaországban, e mintaszerű hűbéri államban, a XV. század közepén XI. Lajos személyében szinte korlátlan uralomra vergődött s a szétmállni készülő területekből országot, a versenyző néposztályokból pedig hovatovább nemzetet csinált. S viszont a köznemesség vagy városi rend Angol-, Lengyel- és Magyarországon jut szerephez, a hol területi vagy hűbéri szakadozottság nem darabolta föl az országot és népet, a hol tehát inkább csak a kiváltságos osztályok egyensúlyára volt szükség, hogy egyöntetű országban öntudatos nemzet alakuljon.

Végeredményül mindkét út a kormány, az állam megalkulásához, avagy egyszerűbben: ennek a király személyétől való elkülönítéséhez vezetett. Az a társadalom, mely királya által vált egységessé: a francia, egy zordon uralkodó vas akaratára abszolút kormány alá hajtja fejét; viszont az a másik, melyben csupán a különböző (kiváltságos) elemek egyensúlykereséséről lehetett szó; mint a mienk, az alkotmányos kormány vagy állam alapjait rakja le, melyben a király személyes uralma mellett tért és befolyást biztosít magának a terjeszkedni vágyó társadalom is.

Ime az újjászületés rokon vonásai és fokozatai az éjszaki társadalomban: a vagyonosság terjedése s ezzel karöltve az értelmiség, találmányosság, egyéni öntudat, önérzet kifejlődése, földi vágyak ébredése és elvilágiasodás s ezeknek alapján az alsóbb néposztályok: a polgárság és csekélyebb birtokú nemeség megerősödése, szerephez jutása, nemzetek alakulása vagy öntudatra ébredése s végül kormányok és államok alakítására való törekvés.

II.

Nálunk a XIV. és XV. század kedvezett ily alakulásoknak. A fejlődés fokozata eleinte lassú ugyan, de alapja erős és széles. Az Anjouk békés, tartós uralma alatt lép először a társadalom a vagyonosodás útjára s kapja meg végleges szervezetét és a többi európai népekétől teljesen elütő, magyaros jellemét is. Erős kezű királyok alatt, kiknek érzékek van az ország európai helyzete s a magyar faj politikai hivatása iránt. Kik idegen létökre kiszélesítik a magyarság látkörét, miután e magyarsággal magokat azonosították; törvényesítik a nemesek egyenlő jogúságát s ezzel előkészítik az egész nemesség közjogi szerepét, s végül a városokat a vagyon-szerzés minden kiváltságaival boldogítják, de szerepet csak a főbb nemeseknek engednek magok körül.

Nagy Lajos halálával változnak a tényezők. A királyok erős karja gyengül, ezzel tekintélyök is megapad. Leány-ágra jut a királyi családdal együtt a királyság is. E körülmény megbontja az eddig fönnállt összhangot. Túlfelezíti a főurak önérzetét, holott e természettől komoly, önérzetes, elfajulásában gögös faj az asszonyi uralmat amúgy is nehezen tűri. Trónkeresők és uralkodók bárgyúsága (Kis Károly), önzése és könnyelműsége (Zsigmond) és szívóssága (Nápolyi László) még jobban kiélezi ez ellentéteket. 1401-ben a főnemesség konspirál a király ellen, leteszi őt és kormánynyá alakul. Ime a királyságtól különvált ország és kormány legelső megnyilatkozása hazánkban, egyelőre még határozottan forradalmi alakban — s a mi ellenmondásnak látszik: főúri ægis alatt. A kettős kereszt, szemközt a pólyákkal, liliomokkal, a luxemburgi sassal, a királyság és dynastia eme változó jelvényeivel. *) De még ugyanez évtizedben egy új, közös jelvény: a sárkány foglalja egybe a királynak és főuraknak rokon természetű érdekeit. A visszafogadott, majd győzelmes **) király a sárkány-rendben testvéreivé fogadja

*) *Zichy-okmánytár.* V. 254. Nagy Imre nagyérdekű megjegyzéseit ez országos tanács pecsétjéről.

**) Nápolyi László fölött aratott győzelmét értjük.

alattvalóit s viszont ezek uroknak és testvéröknek hűségöket és védelmeket ígérik.

A Zsigmond hosszú, egyöntetű uralkodása azonban szintén kedvez a békés munkának, a vagyon-gyűjtésnek s ezzel az értelmi fejlődés, öntudatra ébredés lefelé való terjedésének. De a főúri rend — bár a hatalmat bírja — nem gyarapodik tovább. Sőt inkább lassankint gyöngülni kezd, szaporodás, kihálás és hűtlenségi perek következtében, valamint azoktól a megalázó csapásoktól, melyeket maga Zsigmond mért reája (Laczkfiak, Horvátiak, Debrőiek stb.), s a bandérium-tartás állandó súlya alatt is. És csakugyan az 1435-iki törvény, bár a bandérium intézményét szentesíti, a hadi szolgálat súlypontját a nemesekre helyezi át, kik különben már az 1397-iki országgyűlésen képviseltették magokat s a kiknek helyeslését — a megyék útján — az 1405-dik évi s előzetesen eme hadügyi törvényhez is kikérték.

Ugyanez időben az immár megvagyonosodott városok szervezete és politikai állása szintén törvényben nyer kifejezést. (1405.) Csakhogy nálunk a városok beérik a saját vagyonuk és kiváltságaik szaporításával és élvezésével. Gazdag forrásaivá válnak a közjólétnek és a királyi jövedelmeknek, de idegen intézményeikkel, idegen észjárásukkal kiválnak a magyar nemesi társadalom testéből s a közügyekre csaknem teljesen semlegesek maradnak.

Az Albert király halálát követő 20 év alatt a társadalmi és állami fejlődés roham léptekkel halad előre. A hosszú békés évtizedek alatt erőt gyűjtött, most pedig a belső és külső erőfeszítések, mindennapos mérkőzések korszakában kifejti azt. E látszólag szomorú küzdelemben, mely a fölfegyverzett társadalmat fegyverének használatára, erőszakoskodásra, a lappangó szenvedélyek kiöntésére készíti, egyszersmind nagy tehetségek válnak ki s a kisebb erő is érzi becsét és érvényesül. Kezdetben az önvédelem vagy önérdek csatolja a kisebbet a nagyobbhoz, később társaságban, magasabb vezetés alatt a köznek gondolata is kormányoz, lelkesít nagyobb csoportokat.

Most is véletlen körülmények egymásba fonódó sora adja meg a lökést a dolgok új rendjének alakulására.

Megürül a trón és nincs a ki az öröklés természetes során betöltené. S a mi még rosszabb: örökös várható. Gyermeke-uralomra van kilátás, mikor a trónon is erős karra lenne szükség.

Végre a választók többsége megegyezik: I. Ulászló trónra lép. A szomorú eredmény: husszita invasio Giskra vezérlete alatt s létért való küzdelem az ország nyugoti és éjszaki felében. Közben az új király is meghal (1444) s népe még inkább magára marad, mert a gyermek László, ki elég nagy arra, hogy ne melőzzék, éretlen arra, hogy király legyen. Ez a fejetlen állapot a legmagasabbra fokozza a főnemesség önérzetét s egy Garai Lászlónak és Ujlaki Miklósnak nagyravágyását a kormányzó-ság, sőt a királyság csalétkével csikládozza. Kezdődik az időszak, melyben a politikai társadalom eme nagy erői egymás elleni szövetségben keresik egyensúlyukat. A hatalmas urak e versengésében azonban már a köznemesség is megjelenik. Szintén egy főúrhoz: Hunyadi Jánoshoz, csatlakozik ugyan, de e férfiút magához hasonlónak és «Isten utáni egyedüli védő angyalának» tartja *) s örömet látná magán a királyi széken is. Így jő létre az ország rendek tanácsa, melyben — önéreje és érdemei révén is — mint kormányzó a köznemesség képviselője ül első helyen. E tanácsban válik külön másodsor a király személyétől s testesül meg az állam és kormány eszméje, a kettős kereszt szemközt a pólyákkal. **) Egyelőre ugyan még mindig csak abból az alkalomból, hogy nincs király s azért fölségjogokat is gyakorol, de most már nem, mint a Zsigmond elfogatásakor, csupán a főurak, hanem egyszersmind a köznemesség részvételével. ***)

Ime az első véletlennek: a trón megürülésének hatása a politikai társadalom nyilvánulására. A második a törökök föllépése, mely ép ez idő tájban fokozott erővel újul meg. Az ellenök támadt harcban föllépő Hunyadi köznemesnek tekintendő, ki maga is a köznemességre támaszkodva vívja legszebb

*) Biharmegye nyilatkozata.

**) Leszámítva a Mária királynő elfogatásának és Zsigmond korában a Garai Miklós kormányzóságának idejét, mert e két esetben csupán a helyettesítés szüksége az alkalom.

***) Pecsétjének pajzsában a kettős kereszt áll, körirata a következő: sigillum prelatorum, baronum et nobilitum regni Hungarie. (Orsz. Lltár. Dl. 13548. 13851.) Itt megemlíthetjük, hogy 1454-ben — már V. László kormányzása idejében — az évi segedelem kivetésére kiküldött bizottság 1/3 része szintén köznemes volt, másik 2/3 része pedig a főpapok és főurak közül került ki.

diadalait, válik a határ védőjéből országos hőssé. A ki utoljára kelti és használja föl apostoli lélekkel a katholicismus régi lelkesedését, melyet a vagyon és műveltség élvezésének vágya s az erkölcsök elvilágiasodása Olaszországban már kiirtott a szívekből.

Ha a királyválasztás gyakorisága s az országtanácsban való részvétel megerősíté a köznemesség önértetét és befolyását: a Hunyadival együtt a törökök ellen vívott harcz megemésíté azt.

A harmadik véletlen körülmény pedig magyaros jellemét fejté ki. E körülmény az idegeneknek ellenszenves, gyöngé vagy bénító uralma és befolyása. Az osztrák Alberté, ki az egyetlen magyarul nem tudó magyar király e században, a lengyel Ulászlóé, az V. Lászlóé, ki bármennyire színleli, hogy magyar, nem titkolhatja osztrák nevelését, a Czilleieké s legújabban Ulriké, kit tulajdon honfitársai is rossz lelkűnek bélyegeztek, az osztrák Frigyesé, kinek makacs önzése ellen már ez időben fegyvert kell használni s a Giskráé, kivel szemben magának Hunyadinak karja sem elég erős.

S hogy az ellentét még nagyobb legyen, — Albert és Ulászló kivételével — épen annak a férfinak válnak ellenségeivé, a ki az e korbéli magyar társadalom: előkelő urak s különösen a köznemesség sőt a parasztság legfőbb vágyát, ösztönét: a török elleni harcz eszméjét oly öntudatosan és sikeresen képviselte. Valóban ekkor a magyar társadalom ez osztályai érzik legerősebben a magyar faj igazi hivatását s ezért bálványozzák úgy vezéröket, Hunyadit. A kinek neve egész Európában a mellett hogy a keresztyénség, egyszersmind a magyarság zászlaja, a ki csaknem fanatikus keresztyén lovag létére öntudatos magyar politikus s bár idegen ősöktől származik, a latin szó ez absolut korszakában magyarul teszi le kormányzóí esküjét.

Következik a Hunyadi László tragédiája. Azt az erőfelesztő társadalmat, mely Nándor-Fejérvár ostrománál (1456.) a Hunyadi legnagyobb dicsőségének társa s a Czilleivel együtt Bécsbe futó király gyávaságának tanúja volt, érdekeiben, vonzalmában, önértetében, magyarságában sújtá a budavári bakó pallosa, melyet néhány engesztelhetetlen főúr s a gyöngé, ravasz király parancsa vezérelt.

A Hunyadi-párt, mely eddig is magyar párt volt, e pillá-

natban a szívekben nemzetivé vált s csak alkalomra, vezetésre volt szüksége, hogy kifejezésre jusson s nagyot műveljen.

Ez alkalmat a király halála, új királyválasztás szüksége adja meg. Az a büszke, «emelt fővel járó» 40,000 nemes s a hozzájuk csatlakozó előkelők, kiknek Szilágyi Mihály a Rákoson a magyar faj fölmagasztaltatásáról oly kitörő helyeslés közt beszél, immár maga a nemzet s az a hatalmas kiáltás ott a Duna jegén: a Mátyás királylyá választatása, a magyar nemzetnek első megnyilatkozása.

III.

A magyar faj józansága, öntudatra kelt politikai érzeke, megtestesülve a köznemességben, a lelkesültség egy alkalmas pillanatában a maga képére teremtett ifjúnak nyújtja a koronát. Azonban a lelkesültség, mint valami szép ünnep a napnyugtával, idő múltán szintén leáldozik. A mindennapi élet ismét elemeire: a köz- és főnemességre bontja a nemesi nemzetet. Az alsóbb nemesség, győzelméből önértetet nyerve, az ügyekormányzására is alkalmas férfiút vél maga helyett hátrahagyni Szilágyi Mihályban, az ifjú király bátyjában. Viszont a főnemesség, mely egykor Hunyadi Jánost, mint jött-mentet lenézte, fiát már a maga kebeléből valónak tekinti. E fajnak typusa, a legkonservatívabb, legbüszkébb főúr, a Hunyadi László halálának értelmi szerzője, maga is trónkereső: Garai László, leányának kezével óhajtja biztosítani az új királyt magának és pártfeleinek.

Azonban mindez csak ösztön, remény, számítás csupán. Az új király egyénileg még az ismeretlen X, apja fia, nevének, nimbuszának, vagyonának egyetlen örököse ugyan, de ifjú, kezdő. S íme első lépésével mellőzi a Garai leányának kezét, a másodikkal eltaszítja magától a Szilágyi Mihályét. S midőn a nemzet két nagy osztályának képviselői bosszúra gerjedve, egyesülnek ellene, legyőzi és megalázza mindkettőt. Garait leteszi a nádorságból, Szilágyit a kormányzóságból s a harmadik nagyságnak, a szintén trónkereső Ujlakinak is «vigyázniuk kell, nehogy valami baj érje». A nemesség egyeteme: az országgyűlés pedig, mely kijózanodása első napjaiban büszkén utasítá

öt a maga erejére, e merész tettek hatása alatt adót és katonát ajánl.

Még le sem telt uralkodásának első esztendeje, már is megmutatta, hogy sem a Szilágyi Mihály engedelmes fia, sem a Garai és Ujlaki nagyságának köteles bámulója, hanem egyenlő távolságban köz- és főnemestől: egyedül ő maga, a király. Nem támaszkodik egyikre a másik ellen, mint előde, a főurak rokona, hanem mindkettőre, mint alattvalóira, s első sorban önmagára, hogy önmagát emelje. Ledönti trónja támasztekait s úgy üli meg azt, miután a tekintély hatalmát, az öregek e természetes fegyverét, ifjú létére kiküzdötte.

Ki hát ez a merész, eredeti szellem, ily gyors sikerekkel, ily önálló emelkedéssel?

Oly korban élt, mely kedvezett az egyéniség, a subjectív én kifejlésének, szemközt az előbbi korszakokkal, melyekben az ember egy nép, vallás, osztály, párt vagy család tagja csupán, semmi más. Fészkei a gazdag olasz városok és köztársaságok, melyekben erős testi ösztönök, erélyes indulatok, vágyak és erkölcsök, párosúlva a szellem műveltségével, a pusztán létért való küzdelmet, a hatalomért, kitűnésért való szenvedélyes törekvéssé fokozzák. Mintái Dantetól Michel Angelóig az írók és művészek egész serege, a condottierik és zsarnokok minden rangú nagysága, ezek az önálló, eredeti teremtő egyéniségek irodalomban, művészetben, politikában, mindennapi életben.

Ez áramlat, a belső zavarok és külső háborúk nehéz küzdelmeiben, a versenytársak mérközéseiben — láttuk — nálunk is érezhető már. S a nemesi társadalom, mely a szereplést egyedül a birtokhoz kötötte, alkalom adtával — ép mint Olaszországban — a legmagasabb emelkedésnek is útát engedett.

A körülmények ez összetalálkozása szülte nálunk Hunyadi Jánost. Ezt a magyar condottieri-t, kiben a keresztyén lovag, a magyar katona, és az Európát látott udvari ember egyesült. Már atyja bejáró volt Zsigmond király udvarában; ő maga pedig ott tölté el élte javát. Részt vett a széles látkörű fejedelemnek nemcsak hadjárataiban, hanem európai útazásaiban is. Így fordult meg vele Olaszországban. S fogékony elméje megtermékenyült ez érintkezésektől. Midőn azután férfikora delét túlélve, szerephez jutott, a legeredetibb, legegényibb hadvezéri és politikai genievé, a magyar faj legvonzóbb sajátságai-

nak typosává fejlődött. Józan, egyenes lelkű, tiszta családi életű s nagy birtokszerző. E mellett azonban európai látkörű férfiú, ki a legmagasabb állásokra vergődve, személyes tapasztalatok árán ismeri meg a tudatlanság hátrányait, a műveltség roppant hatalmát. Természetes, tapasztalt esze ellátva a népek fölött, Olaszországban találja föl nemcsak a lelkét beöltő vallásos eszmék, hanem egyszersmind az igaz műveltség forrásait is; s bár kellő tanulmánya nincs hozzá, élte vége felé, legnagyobb gondjai és harcjai közepett maga is meríteni igyekszik azokból.

Ily férfiú, saját édesatyja: tipikus nagyság közvetlen hatása alatt indul növekvésnek Mátyás. A legnemesebb férfiúi tulajdönök: vallásosság, egyenes lelkűség, bátorság, s ezek eredménye gyanánt: életphilosophia, hadi tudomány, politikai bölcsesség megtestesülve állanak előtte az élet-halál harcok bálványozott hőseiben, kit hozzá méltó nő, mint kortársai neveztek: «hős asszony» támogató. Fogékony, tág szellemű ifjúra nézve tanácsnak, utánzásnak kiapadhatatlan kútfeje, nagy hivatásnak, merész pályának ellenállhatatlan ösztöne.

S a mi az atyánál hiányzik: az olaszos műveltség, az ó-kor új életre kelt világa már a gyermekkor éveiben megragadja ifjú lelkét. Már ekkor hősök a bálványai. Az olasz eposz-irodalom legelső hőseinek: egy Orlando-nak kalandjai ejtik bámulatba, keltik föl utánzó- és képzelő-tehetségét, ambícióját. Első nevelője: Sanocki, lengyel ember, humanista, egykor Ulászló király gyóntatója, politikai bizalmas tanácsadója. S későbbi fejlődésének is oly előkelő, olasz műveltségű, lelkes emberek adnak irányt, mint Vitéz János, atyjának legjobb barátja; Kapisztrán, ki mielőtt barátta lett volna, jogtudós és országbíró volt Nápolyban; s Carvajal, ki a 15—16 éves ifjában fejedelmi tulajdonságokat ismert föl. Úgyhogy tudományával már ifjan segítségére jöhet atyjának. A külföldi követek előtt legtöbbször ő tolmácsolja latinul atyja magyar gondolatait. S ily módon a legmagasabb állami és diplomatiái ügyek elintézéséhez is kedvet kap, gyakorlatot szerez.

Nem közönséges világ ez. A legkiválóbb egyéniségek közvetlen példája, társalgása, oktatása s kitünő olvasmányok fejlesztik értelmét, irányozzák akaratát, növelik vágyát a szereplésre, emberek fölött való kitünésre, sőt — ha Galeottinak binnünk szabad — az ország kormányzására is. Valóságos

iskolája az államférfiaknak, hadvezéreknek, művelt szellemeknek, melegágya a becsváagnak.

Azonban az egyéni jellemet nem a tudomány és a példák tanításai avagy a szülői ház gondja, szeretete fejlesztik, hanem az élet. S Mátyást az élet iskolájába korán beadták. Oly idős korában, mikor más még játékszereit sem dobálta el, ő már ide lépett át. Gyermekevei óta örökös élet-halál küzdelem látványa tölté be lelkét. E harcok központja mindig atyja vagy családjának más tagja vagy épen ő maga volt. 11 majd ismét 16 éves korában nőül kapja a nálánál egy évvel fiatalabb Czillei Erzsébetet, atyja halálos ellenségének leányát, s alig néhány hónapra, hogy az egyház is rájok adta áldását, a szegény nő rettenetes betegségben hal meg Hunyad várában, mialatt ő a királyi udvarban kamarási állásban tulajdonkép a kezes szerepét játsza. Azután következik a hosszú küzdelem vége, családjának tragédiája. Egy év alatt látja halomra hullani édes atyját, egykori ipát, majd egyetlen testvérét — döghaláltól, testvére kezétől, bakó pallosától. Lelkét a dicsőség, halál, bosszu, gyilkosság, vérpad, fogság, forradalom jelenetei rohanják meg, melyeknek mindinkább ő a közvetlen nézője, részese, központja. Egyik pillanatban testvérenek szólíthatja a királyt, a másokban halálát várhatja tőle. Mint a családi politika eszközét, kézi zálog gyanánt dobálják ide-oda, kötik le sorsát, érzelmeit akaratán kívül, egész életére; emelik, magasztalják föl (Temesvárott), sújtják le (Budán), gúnyolják ki (Bécsben). S szakadatlanul feje fölött függ a veszedelem, fenyegető helyzetek bonyodalmaiban, kétes békekötések hiú ölekezéseiben, nyílt szakítások zivataráiban.

Az élet kohójának ily forró tüze a gyöngye lelket megperzseli, elhervasztja, az erőset azonban — milyen az övé volt — megedzi, kifejlésre készti, jövő sikerekre képesíti.

Ma már alig bírjuk elképzelni ily kérlelhetetlen sors hatását egy ifjú lélekre. A mi fiatalságunk szabályos, erkölcsös fölügyelet alatt, elméleti könyvek fölé görnyedve, betűk társaságában, a gyermek-ifjú kor apró csínyjeiben, majd langymeleg álmadozásokban, heves reménykedésekben, a barátság és első szerelem érzelmeiben telik el, s csak az életbe kilépve kezdi egyszerre érezni megdöbbenő, csüggedező lelkünk az érdekek harcának kijózanító taszigálódzásait, öklekezéseit. Mátyás ezekben nőtt föl, ezek az ő leghívebb pedagógusai.

S nem a mi kicsinyes, egy-két szoba szűk körére terjedő küzdelmünk, hanem országok, uralkodók, pártok, tömegek, — ellenséges, kibékíthetetlen eszmék háborúja, melyben a győztes számára semmi helye a rokon- és ellenszenvek érzelmeinek, hanem a melyet az értelem és akarat legedzettebb fegyvereivel döntenek el. Minden az önfentartás és önérdek kérdése körül forog itt; érzelmek, fékezhetetlen indulatok tehát könnyen végső veszedelmet okoznak. Ezért a ki a diadal gyümölcseit szedni akarja, legegyszerűbben érzelmeit kell elnyomni, színelnelni megtanúlni. Valóban a gyöngé lelkű ifjú királynak: V. Lászlónak, ki csecsemő korában ily viszonyok közé került, ez az alap-jellemvonása. Bátyjaitól: Frigyestől és Czilleitől tanulta el, s a körülmények nyomása alatt életszükségnek tapasztalta.

Mátyás erőteljesebb, pozitívabb szellemének, hazulról hozott akarat-erejének, tett- és dicsőség-vágyának tartalmát, öntudatosabb irányt adott ez a küzdelem. S ellátta a jövőre nézve a megfelelő fegyverekkel is. A veszedelmek szünetlen leskelődései azoknak elviselésére, megvetésére, érzelmei elnyomására, indulatai fékezésére, kitartásra szoktatták, kifejleszték benne a daczó bátorságot, feszült figyelmet, ítélet-alkotás, körülmények és emberi lelkek mérlegelésének képességét, az érdekek iránt való érzéket, a nélkül hogy erkölceit mélyebben megrontották s fejlődésnek indult æsthetikai érzékét eltompították volna. S atyja érdemeinek és állásának, a saját tehetségének és ártatlanságának tudata önérzetét csak fokozta megaláztatásai közepett.

Ez a tizennyolcz éves ifjú, fejlett izmaival, feszült idegeivel, csunya kamasz vonásaival, vörösbe játszó hajával olyan mint egy jól fűtött locomobil, melynek, bár itt az ideje, nem szabad még megindúlnia. Tenni akart már, megelégette a türelést, szenvedést. Egy ízben, midőn bécsi fogságában környezete magyar királynak csúfolta, e szavakban tört ki: «Várjatok, még a ti királyotok is leszek!» S mikor megválasztásának hírért meghozták, cseppet sem volt meglepetve. Atyját, ezt az 50 éves korában pályájának indult, fegyelmezett katonát sokat üldözték a trónra-vágyás méltatlan vádjával, fia nem titkolta... király akart lenni.

IV.

A trónra vágyó nemes ifjú később trónra termett királynak mutatta magát. Hatalmát a csehek és németek ellenében is csakhamar kivívta s mély medret ásott magának a magyar társadalmi és állami élet, valamint az európai politika kemény talajában. S egyéniségét mind erősebben érvényesíté.

Ritka időszak, mely a testi és lelki tehetségek összhangzatos kifejlésének ennyire kedvezett volna. Nálunk a fölfogyverzett társadalom Albert király halála óta vagy harmincz éven át alig tette kardját hüvelyébe. A naponként való mérkőzés katonai erényeket szült, megacézolta a különben is edzett testeket. A Magyarországon jártas olaszok — a meztelen emberi test művészeinek országából — a magyarság katonás jellemén és hadi küzdelemre termett erős testén álmélkodnak leginkább. Izmosabbaknak, kitartóbbaknak, harciasabbaknak, sőt (Galeotti) hevesebbeknek nézik ezt a fajt, mint a magokét. Harcz és háború mindennapi szükség nálok — mondja Bonfini, ki pedig csak a 80-as évek magyarjait ösmerte; ha ilyenmő foglalatosságuk nincs, okvetetlen egymás ellen támadnak.

Mátyás is ezek közül az emberek közül való. Bő mellé, széles válla, magas törzse — mint Bonfini és Galeotti leírják — mihelyt lóra ült, természetes lovaggá növelék a különben közepes szabású férfiút. S izmainak és idegeinek egészséges erejét sokszor bebizonyítá a háborúk erőfeszítésében, a békés idők tornáiban. «Bár csak most is szokásban lenne — mondogatá — hogy a vezérek vagy fejedelmek vívnának meg népeik helyett.» S mikor egy ízben méltó ellenfele, Podjebrad, párviadalt indítványozott kettőjük közt, nem habozott azt azonnal elfogadni, s kétségkívül bizakodott gyakorlott testének felsőségében. Csak a hadjáratok növekvő súlya, a szabadban, sátor alatt töltött őszőknek és teleknek csontjaiba szívódott hideg nedvessége tudta megtörni kihasznált testét.

Azonban a lovagok kora lejáróban: A tornák immár mindenütt testgyakorlatok avagy ünnepélyek programszerű látványosságai csupán. Olaszország felől enyhébb szél fujdogál: a szellemi műveltség áramlata, mely végeredményül fölvirágoztatta a tudományokat és művészeteket, kifejlesztette az

izlést s az emberi képességek egész sorát fölszabadítá a hit egyed-uralma alól. S a nemzeti király, kit ilyenemű politikai fejlődés ereje dobott a trónra, mind mélyebb lélekzettel szívja tág tüdejébe annak ózonát. Főleg a nápolyi menyecske ideje óta, kivel együtt egész kis Olaszország vonúlt be Budára.

Egyénisége ez áramlattól kap újabb lendületet, erejét ez sokszorozza meg. A középkori katonát modern szellemi munkássá alakítja át. Csakhogy egyszerű szellemi világ még az övé, tápláléka nem oly nagy garmada, mint a mienk, s nem oly ezer meg ezer féle. Nem nyomja tehát agyon súlyával a szellem elevenségét és ruganyosságát, józanságával hitét, és sokoldalúvá teszi szaktudós helyett. Először is szakadatlan figyelmeztelt föl s ez által tehetségeinek is tért nyit. «Mikoron valamit a tanács eleibe . . . kell vala adni . . . és az urak rend szerint szólnak vala a dolgokhoz, figyelmesen hallgatja vala őket. Mikoron egynehányszor az urak ellenkednek vala egymással, nagy becsülettel feddik vala reájok és egyenes-ségre inté őket . . . nagy mértékletességgel.»

Így szól Heltai, az ő naiv stíljében, Bonfini után.*). Valóban a tanácskozók ily biztos vezérletét első sorban az eleven figyelem — az értelem e pásztora — adja meg, mely az értelmet állandóan a dolgok természetén tartja. Ez diplomatai és hadi sikereinek első titka is. «Hadi zaj, ágyúdörgés között, táborban — mond Galeotti — nyugodtan tudott aludni, otthon pedig a legmélyebb csendben szolgáltnak legkisebb suttogása is fölébreszté. Szabács ostromakor, mikor az erőművek nagy zajjal csapdosták a falhoz a köveket, a föld reszketett, a sátorok rengtek, sokszor elnyomva az álomtól, a legcsekélyebb suttogás, akármily fáradt volt is, azonnal fölébreszté.»

A munkát, bármely pillanatban jö is, azonnal, szellemének teljes erejével megragadja. Uralkodása első évében, augusztus 24-én, éjszaka, hírnök érkezik az udvarhoz Nándor-Fejérvárról, fontos tudósításokkal. A királyt fölverik álmából s jelentik neki, hogy a török Galambóczot elfoglalta. Mátyás azonnal tanácsba hívja az urakat, s ennek végén kinyilatkoztatja, hogy személyesen fog indulni a török ellen s hajnalban azonnal útra is kél.

Fegyelmezett erő ez már, mely csak a dolgokra, azok

*.) Dec. III. lib. 9.

sikerére s a kötelességre néz, és nem gondol a fáradt test kimerülésével. És békében úgy mint háborúban versenyt dolgozik katonáival. Az olasz írók följegyezték, hogy maga oktatta, a hadi mozdulatokban maga gyakorolta őket. A mire annál nagyobb szükség volt, mert eddigelé ismeretlen, római minták után indult. És minden katonai dologban maga járt elől jó példával. Személyesen ügyelt föl az előőrökre, éjjel is föl-fölkelt s maga járta be őket, hogy ébren és helyökön vannak-e. Bár kétségkívül nagyítás, a mit Galeotti mond, de jellemző, hogy — névszerint ismerte katonáit. És valamint béke idején gyakran álruhában ment a nép közé, hogy bajai és szükségei felől tájékozódjék, háborúban nem egyszer maga ölté magára a kémek veszedelmes öltözetét.

Íme a lelkiismeres munka embere. Sokat éjjelezett — mondja Bonfini. Mindig dolgozott — teszi hozzá Galeotti. Gyors és biztos elhatározásainak ez a fő titka. A részletek, a körülmények ismerete, nehéz munka árán. Az ő kora előtt teljesen ismeretlen volt Magyarországon az olyan király, a ki maga áll be a maga kancellárjának sőt írnokának. «Mátyás király bámulatos szorgalmát — írja Galeotti — mind nagy mind kicsiny dolgokban ez mutatja főleg: minden levelet, melyet szerte küldöz, vagy maga mondja tollba, vagy ha mások írták, elolvassa (és kiigazgatja — tehetjük hozzá), valamint a hozzá érkezettek is azonnal átfutja. . . Saját kezeivel írja leveleit, s rendkívül röviden fogalmaz.» De ha a szükség kívánja: classicus levélíró, mint bármely humanistája. Csak akkor nem dolgozik, mikor ebédhez vagy vacsorához ül, de még ekkor sem szűnik meg szellemét foglalkoztatni. Ez az ideje vendégeié, főleg a későbbi években: a tudósoké, kiknek római stílusban induló párbeszédeit és vitáit hallgatja, vezet, idézeteivel élénkíti, az ép ez időben szülemelő elmesség, élcz, ötlet sziporkáival megvilágosítja; s a hégedősöké, kik egyhangú zenétől kísért komoly regéikkel, történeteikkel a magyar hőst ébresztgetik, tüzelik, gyönyörködtetik benne.

Az önképzés ösztöne, szükségének tudata sirjáig kísérte őt. Bejárta szorgalmával a régi római és görög, s az ezek fölött. Olaszországban támadt latinos irodalom egész mezejét, melyben akkor az európai civilisatio legerőteljesebb magvai indultak fakadásnak. Társalgás közben, majd könyvtára római székében elégtétét növekvő tudásvágyát, sőt olykor estve ágyában.

is olvasgatott. «Reggelenkint — úgymond Bergamói Fülöp — gyakran vánkosai közt találják Curtius, Livius, vagy más történetíró munkáját.» És csakugyan a történelmi és hadi tudományokban — melyek ekkor a legpositivabb ismereteket nyújtották — találta legnagyobb gyönyörűségét és okulását. Ezenkívül azonban a divatos csillagjósolás, ábrázattan, ars magica; továbbá az orvostudomány, philosophia, építészet, theologia, földrajz, szónoklat és költészet útjain is járatos. Egy ízben, mikor a királyi palota elfogadó termében könyvét olvasó Bátori Miklós váradí püspököt a főurak kigúnyolták, ily szavakkal utasítá őket rendre: «Miklós püspök helyesen cselekszik, ha a henyeséget kerülve, olvas, tanul és lelkét műveli. Mert szorgalommal és fáradsággal szerezzük a tudományt. S dicsérem Catót, a ki a henyeséget a bűnök szülőjének tartván, míg a római senatus összegyűlt, mindig olvasgatott valamit.»

Majd az építő-, faragó-, festő-művészet szemlélhető alkotásai ragadják meg lelkét. «Miként emlékezem meg — úgymond Bonfini — a nagyszerű templomokról és palotákról, melyeket Budán, Sz.-Fehérvárott, Visegrádon, Komáromban és más helyeken emeltél? Hogyan mondjam el, mint gyönyörködöl a régi mintájú kitünő épületekben?» «Oly tehetsége van az építészetre — teszi hozzá Galeotti — hogy a házak díszes és kellemes berendezésében a legügyesebb művészekkel is vetélkedhetik.» Az ízlés születésének e korában a szép iránt való természetes érzeke is életre kelt, kiművelődött s palotáinak nemcsak formájában és külső ékességében, hanem belső berendezésében is tükröződött. S vonzó külsőt, magasabb színvonalat adott fényes ünnepélyei cultusának, melyet egy öltözni szerető, gazdag népnél az újdonsült király föltűnés-vágya is növelt.

Oly időben, mikor a legegyénibb lángelmék csak épen hogy rálépnek az eredetiség útjára, korán kifejlett gyakorlati érzeke az ő ész-tehetségét is ez útra terelé. Tudósokkal szemközt elmondhatta, hogy aránylag keveset tanult, de viszont-érzé, mennyivel több hasznot húz olvasmányjaiból mint amazok, kik pedig szintén rajta voltak, hogy a régi világot ne csak fejben és szóban, hanem a köznapi életben is apróra fölélesz-
szék. Intézményekhez, politikájához, egész föllépéséhez, magatartásához innen vette az eszméket, mintákat, de gyakorlati érzeke tiltakozott a tudósok minden áron való utánozkodása

ellen. Így egy alkalommal elítélte a régi latinus helynevek áffektált használatát. «Csak hagyjuk meg — úgymond — az újabbakat, mert különben sohasem értjük meg egymást.» S bár a természettudományok fejletlen állapota miatt az ő lelke is meg van rakva babonákkal, s kora egyéb előítéleteivel, de azért józan értelme az uralmához makacsúl ragaszkodó scholasticismus szörszálhasogató bölcsességében is inkább a gyakorlati élet magyarázatát keresi. Ezzel némitotta el az öntelt Gattust, ki a theologia legkétesebb kérdéseiben való biztos jártassággal kérkedett. «Miért, hogy épen Pétert, ki őt megtagadta, ruházta föl Jézus a legfőbb papi méltósággal, s nem a törhetetlen Jánost? — kérdé tőle a király.» «Átnéztem minden könyvtárat — felelé a tudós — de ennek a kérdésnek megfejtése tudom, nincs sehol.» «Pedig van — veté ellen a király — Sz.-Jeromos egyik munkájában. Mert a bűnös és hűtlen Péter az emberi gyöngeségeket könnyebben megbocsáthatá, mint a szűzies életű János, ki önmagáról ítélve, kérlelhetetlenül elűzte volna a bűnbánókat s elidegenítette volna Isten hitétől az emberi nemet.»

A találékonyság életismerettel és dialektikai érzékkel párosul már itt. «Az éles elméjű és képzett nyelvű király szokása, talányokat adni föl tudósainak. Ilyenkor cselfogásaival annyira szorongatja emberét, hogy misem nehezebb, mint az ő hálói és törei elől megmenekedni.» A humanistának e különben hízelgő megjegyzése, a tanúlt, tapasztalt s magasabb tehetségű férfiú fölényét mutatja be a tudósok fölött, kik meddő elvontságokon tópréngenek s bizonyítékaikat nem a józan ész magyarázataiban, hanem egyes-egyedül régies idézeteik phrasisaiban keresik.

Segítségére van kitünő emlékező tehetsége, a tevékeny, eszes emberek csodás sikereinek biztos alapja. Soha eddig a középkorban nem volt egy agyban annyi ismeret egybehalmozva, mint ép ekkor. Ez a kiapadhatatlan forrás táplálta benne — a mint ma mondanók: a psychologust. «Mátyás mély emberismerő» — hízlekedik Galeotti. De tudjuk ezt nála nélkül is. «Sokat bajlódott szép ábrázatú, szelid szavú s báránybőr alatt farkast rejtegető diplomatákkal, és . . . segítségére volt az ábrázat-tudomány is, melyben a legkitünőbb mesterektől szerzett bő ismereteket. Úgy hogy bár kinek jelleméről első látásra is a legtalálóbbró ítéletet hozta, első találkozásakor belátott az emberek lelkébe.» «Minden idegent figyelem-

mel kísér — folytatja másutt — a ki országába jő.» S bizonyára több hasznát vette e nemű megfigyeléseinek, önismeretének, a minden új dolognál és embernél föltett miért-eknek és miként-eknek, mint az agyvelő nélkül való ábrázattudomány-nak. Alattvalóinak jellemével kezdettől fogva tisztában volt. «Gyakorta nagy együgyűséggel cselekvék vala velök — írja Heltai az ifjú királyról — és avval alattomban mind kiveszi vala belőlök, mit forgatnak vala szívökben, és végére megy vala minden szándékuknak. Eképen vizsgálja vala az emberek szívét és mindenben elejüket veszi, úgy hogy nem igen csalhatják vala meg őt.» «Bizonyára soha senki oly jól nem ismerte a magyarok természetét — úgymond a már élemedett király — mint én, ki annyi esztendő óta tartom őket féken.»

Mikor vezérért, Nagy Simont, az osztrák Frigyes katonái megverték, azt izené vissza serege gyávaságát beismerő vezérének: «Győzelemmel tegyétek jóvá a hibát!» Tudta, hogy az önérzetes katonák a következő ütközetben nem hagyják magokat megveretni. S a magyar fajnak haragja és duzzogása közegett is egyenes lelkében bizakodott, mikor a divatos méregkeverés és orgyilkosság vádja ellen maga védelmezte meg azt.

Oly korszaknak győzelmes hőse és diplomatája volt ő, melyben a megújhódó szellemi erőnek naponként tusára kellett kelni az emberekben a duzzadozó testi erővel. Oly néppel állott szakadatlan érintkezésben, mely a gondolat-eltitkolás művészetét politikai elméletbe foglalta s oly ellenséggel: az osztrák Frigyesel, ki a ravaszságot a szívós erő rangjára emelé. Jár-tasnak kellett tehát lennie az emberi lélek összes rejtekeiben; s első sorban ismernie kellett ellenségeit. Mikor a pápai legatus annak kieszközlésére vállalkozott, hogy Frigyes császár önként ajánljon többet neki, hangos kacajba tört ki. Megtestesült bizonyára előtte a személy szerint is jól ismert jeles férfiú, legnagyobb ellensége, a politikai nagylelkűség pose-ában, a diplomatiái szótartás harlekin-köntösében.

Keskeny homloka alatt mérlegelő, számító elméje, mely az emberi lélek tekervényeit a szemek, ábrázat, szavak, hangsúly és tettek ablakain át kémleli, jól ismeri az emberekre való hatás titkait is. Nemcsak passiv psycholog, hanem szónok is, az olasz classicus szónokok e fénykorában. S a természet az emberi képességek egész sorával halmozta el, melyek az igazi szónokot teszik. Hatalmas fejről sörény gyanánt omlottak le

gazdag fürtjei izmos nyakára és széles vállaira, mint egy himoroszlánnak. Az a csodálatos hajtömeg, mely budisszini szobrának fejét beborítja, ma is imponál. Még inkább arcának kifejezése, melyben amerészen előrevágódó nagy orr, a gögösen földuzzadó alsó ajak, a száj szögletét környező vonásokban leselkedő gúny, s főleg szemének világtalanul is merész tekintete valóban az erős, kiszámíthatatlan, zsákmányra vágyó oroszlánra emlékeztetnek. Egykorú írók és diplomaták, kik szemtől-szemben állottak vele, s érezték igézetét, egyértelműleg igazolják ezt. Szemből az erő, ész és akarat kifejezését olvasták ki, melyet azonban tetszése szerint vált föl vagy szárnyal túl a derűtség ellenállhatatlan nyájassága, a harag, indulatok, fenyegetések villáma. S ha megszólal, hangja megszire cseng, s zürzavarból, lármából is kihallik. Beszédét mindig élénk taglejtésekkel kíséri, s arcát, hangját, mozdulatait mindig tárgyához, a helyzethez, hallgatóihoz alkalmazza. Emberismerete e pillanatban a hatás szempontjait nyújtja neki. Találékony, élcelésre, sőt gúnyra hajló elméje, emlékező tehetségének tárháza, s csodálatos nyelvérzéke és nyelvismereete pedig az eszközöket. A magyaron kívül a latin, német, olasz, cseh és lengyel nyelveket is egyformán beszéli. Ebbeli felsőségéhez, melyet hallgatóival odavetőleg éreztetni szokott — járul eszének teremtő képessége, melylyel rögtönözve vagy készülve a hozzá intézett beszéd gondolatait, bizonyítékait rendbe szedi s azután a dialektika fegyvereivel, a szónoki hatás törvényei szerint elemeire bonczolja s megczáfolja. «Sok nehéz gyakorlat, s inkább díszes előadású és tudós férfakkal való társalgás mint tanulmány művelé ki e képességét» — jegyzi meg Galeotti.*)

Ugyanaz a tehetség, mely a gondolatokat, körülményeket a szónoki hatás kedvéért új vonatkozásaik szerint csoportosítja, a politikai élet megfigyelt eseményeinek ezer meg ezer apró szálaiból újat, a mások előtt semmiből valóságot teremt. Az alkotó phantasia ez. A tehetségek tehetsége, nagyobb fokban csupán a legkiválóbb egyének sajátja, mert teremteni isteni képesség. Mátyás király e nélkül értelmes, tanult, önérzetes,

*) E rajzunkban a Rusz Menyhért (Segessernél), Bonfini stb. és különösen a Galeotti által nyújtott tényeket szedtük össze. (Galeottinál különösen az i. m. IV., XXVIII. és XXIX. fej.)

erős akaratú, de közönséges uralkodó, ezzel első rangú politikus és hadvezér. Igazi költő, ki a művészetek legkiválóbb alkotásaival veszi körül mindennapi életét, ünnepélyeket, lakodalmat, bevonulásokat, fogadásokat, követségeket, lakomákat, megannyi eleven képeket rendez, s közben eleven eposzokat játszik érző, lelkes emberekkel, saját kortársaival.

A látszólag távol fekvő érdekek, állapotok, események természetébe belát, az ellentéteket, a finom vonatkozásokat fölfedezi, összeköti, hogy áthidalhassa a megtörtént dolgokat a jövő eshetőségekkel. A dolgok szakadatlan változásait követi, de nem hogy csupán kövesse, s alkalmazkodjék hozzájuk, hanem hogy céljai szerint alakítsa azokat. Bírja a tervezés csodálatra méltó képességét. A lélek igazi játéka ez nála, de merész, kockázatos, magasabb fajtájú játék, mert életben, vérben, vagyonban, érdekekben, tradíciókban megy. A legkonzervatívabb, legelőkelőbb európai intézmények: a pápaság és császárság, királyokkal, fejedelmekkel, népekkel, Moszkvától Nápolyig, Konstantinápolyig, Moldvától Párisig, Berlinig szerepelnek benne. Rendelkezik, vagy rendelkezni kíván velök, hogy közönyös ismeretlenekből vagy ellenségekből barátjaivá vagy épen szövetségeseivé tegye őket. Míg mások bevárják az eseményeket, ő — kezdi azokat. Mikor mások már megnyugszanak, ő az újabb fordulatok szerint újabb meglepetéseket, újabb terveket készít, — egész a lehetetlenségig. Ritka politikus, kiben a becsvágynak, önzésnek oly termékeny és fáradhatatlan szolgálója lett volna, mint ő benne volt az ő teremtménye phantasiája, mely a célok, tervek, expediensek végére mehetetlen sorát bocsátotta zsarnok ura rendelkezésére.

Más arányokban, ezer meg ezer apró darabra törve, Olaszországban találjuk föl bőviben, hol a kisebb-nagyobb művészek, tudósok, uralkodók, diplomaták, kalandorok fejében képet képre, tervet tervre halmozott ez időben.

CSÁNKI DEZSŐ.